

מאזן התשלומים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

הגירעון בחשבון השוטף¹ גדל במדה ניכרת בשנתיים האחרונות – מכ־850 מיליון דולרים לשנה בשנים 1978 עד 1980 ל־1.4 מיליארד ב־1981 ו־2 מיליארד ב־1982. התפתחות זו מקפלת בתוכה הרעה מצטברת ברכיביו השונים של מאזן התשלומים. הגידול בגירעון בחשבון השוטף השנה מקורו בגירעון הסקטור הפרטי. גירעון זה התרחב בכמיליארד דולרים, בעוד שגירעון הסקטור הציבורי הצטמצם, בשל הירידה ביבוא הביטחוני (לאחר עלייתו אשתקד). הגידול בגירעון של הסקטור הפרטי השנה משקף כולו גידול בעודף היבוא של סקטור זה, לאחר יציבות ב־1981 וצמצום ב־1980, בעוד שההעברות החד־צדדיות הפרטיות יציבות מזה כמה שנים ברמה של כמיליארד דולרים. ההעברות החד־צדדיות של הסקטור הציבורי הצטמצמו השנה, צמצום הקשור בירידה ביבוא הביטחוני.

במבט ארוך טווח על תמונת הגירעון בחשבון השוטף בולט גידול רב באמצע שנות ה־70, בעקבות משבר הדלק ומלחמת יום הכיפורים, ירידה לאחר מכן, ועלייה מחודשת מ־1978 ואילך. העלייה מ־1978 היא תוצאה של תנודות ביבוא הבטחוני. משבר הדלק השני, והתרחבות הביקושים המקומיים בכל התקופה, למעט 1980. (ראה דיאגרמה ז'1).

יבוא ההון לזמן בינוני וארוך היה יציב יחסית בשנים האחרונות, בהיקף של כמיליארד ורבע דולרים לשנה, סכום שהיה גבוה בשנים האחרונות מצורכי המימון של החשבון השוטף. הגידול הרב בגירעון ב־1982 יצר צורך בתוספת יבוא הון, וזו סופקה בעיקר באמצעות מערכת הבנקאות. המעבר לאפיק מימון זה התאפשר עקב שינוי במדיניות יבוא ההון באמצע השנה (כמפורט להלן). בסעיף חשבון ההון) ובסיכום שנתי היה יבוא ההון הכולל גם ב־1982 מעבר לנדרש למימון יתרת הגירעון, ויתרות מטבע החוץ של המוסדות המרכזיים גדלו. התחייבויות המשק נטו לחוץ לארץ גדלו השנה בכ־2 מיליארד דולרים, לאחר גידול של 1.7 מיליארד דולרים אשתקד, גידול של כ־15 אחוזים בכל אחת משתי השנים. נטל החוב גדל השנה לפי כל המדדים המקובלים, לאחר מספר שנים של יציבות יחסית. יש לציין, כי גידול זה בחוב החיצוני בשנתיים האחרונות התרחש על רקע צמיחה מזערית של המשק והיצוא.

המגמות במאזן התשלומים ב־1982 הן המשך ההתפתחויות בשנה הקודמת, ובמרבית התחומים אף החרפתן; גם הגורמים המרכזיים שהשפיעו עליהן פעלו כבר ב־1981 (וחלקם אף ב־1980). גורמים אלה כוללים התפתחויות חיצוניות למשק, חלקן בעלות אופי מחזורי, ותהליכים בתוך המשק, שהשפעתם על מבנה המשק היא ארוכת טווח יותר. הגורמים החיצוניים הם השפל העולמי, שהחל ב־1980 והעמיק השנה, העלייה הריאלית בשיעורי הריבית מ־1980,

¹ עודף היבוא פחות העברות חד־צדדיות מחוץ לארץ. שהוא הגידול בהתחייבויות נטו של המשק לחוץ לארץ.

לוח ז"י
אינדיקטורים להתפתחויות במאזן התשלומים, 1977 עד 1982

המקור:	1982	1981	1980	1979	1978	1977
(מיליארדי דולרים, מחירים שוטפים)						
1. הגירעון בחשבון השוטף	2.1	1.4	0.8	0.9	0.9	0.3
מזה: גירעון הסקטור הפרטי	1.6	0.6	0.6	1.2	0.2	0.2
2. יבוא ההון לזמן ארוך ובינוני ¹	1.2	1.3	1.2	1.3	1.1	1.0
3. החוב החיצוני נטו	15.5	13.4	11.6	10.7	9.5	8.8
4. עודף היבוא						
א. סך הכול	4.7	4.3	3.8	3.7	3.1	2.4
ב. למעט יבוא ביטחוני ישיר	3.2	2.1	2.1	2.5	1.6	1.3
ג. למעט יבוא ביטחוני ישיר ושירותי הון נטו	2.1	1.3	1.2	1.9	1.1	0.9
(שיעורי שינוי, אחוזים מעוגלים)						
5. א. היצוא, למעט שירותי הון (כמות)	— 3	5	6	4	6	11
ב. היבוא, למעט יבוא ביטחוני ישיר ושירותי הון (כמות)	10	9	— 8	7	5	6
(מדדים)						
6. שער החליפין היציג (ממוצע שנתי)						
א. לעומת דולר ארה"ב	24.27	11.43	5.13	2.54	1.75	1.05
ב. לעומת סל 5 מטבעות ²	23.54	11.96	6.18	3.00	1.94	1.08
7. הסחר העולמי (מדר כמות)	112	113	113	112	106	100
8. תנאי הסחר של הסחורות, למעט יהלומים	95	92	93	99	104	100
9. מחירי היבוא, יחסית למחירי שימושים מקומיים ³	98	104	108	105	110	100
10. מחירי היצוא, יחסית למחירי שימושים מקומיים ⁴	95	97	104	103	107	100
לוח ז"י-10						
חשבונות לאומיים						

- (1) לא כולל יבוא הון באמצעות מערכת הבנקאות.
(2) מטבעות ארה"ב, גרמניה, בריטניה, צרפת, הולנד.
(3) מדר נגזר של חשבונאות לאומית, במחירי שוק. היבוא והשימושים אינם כוללים יבוא ביטחוני ישיר.
(4) מדר נגזר של החשבונאות הלאומית, במחיר גורמי הייצור.

והתחזקותו הנוספת של הדולר לעומת המטבעות האירופיים, תהליך שאף הוא החל כבר במהלך 1980. גורמי פנים של המשק הישראלי הם הגידול הרב בהכנסה הפנויה ובשכר ב־1981, שנשארו ברמה גבוהה גם ב־1982, והירידה במחיר היחסי² של היצוא והיבוא — שבחלקה קשורה אף היא לשינויים בשערי המטבעות בעולם, ובחלקה האחר נובעת ממדיניות המכוונת להאטה בקצב האינפלציה, שאחד מרכיביה היה האטה בקצב פיחות השקל, בעיקר לקראת סוף התקופה.

הגורמים שנמנו מסבירים פער גלל בין העלייה בביקושים המקומיים בשנתיים האחרונות, לבין העלייה בתוצר הלאומי, שבשנת 1982 לא צמח כלל. הגידול בביקושים המקומיים בשנתיים האחרונות נבע בעיקרו מגידול ריאלי רב בהכנסה הפנויה ב־1981 (16 אחוזים, פי כמה מהגידול

דיאגרמה 1' ז'
הגירעון בחשבון השוטף כאחוז מההכנסה העומדת לרשות המשק¹

(1) ההכנסה לרשות המשק מוגדרת כסכום של התוצר הלאומי הגולמי במחיר גורמי הייצור (מנוכה בשער החליפין הרשמי) וההעברות החד צדדיות מחו"ל.
* השכר בסדרת הנחונים ב־1975 נובע משינוי בהגדרת ההעברות החד צדדיות בגין ביטחון.

² מחיר יחסי, ההולם משק הנמצא בתעסוקה מלאה, הוא זה של מחירי היצוא יחסית למחירי השימושים המקומיים במחיר גורמי הייצור, שמשקף תחרות על גורמי הייצור בין מוצרי היצוא — לאחרים (לוח 1' ז'). במשק השרוי ברפיון מצטמצמת משמעותו של מחיר זה, ועדיף לדון במחירי סחר חוץ (בשער חליפין אפקטיבי) יחסית למחירים המקומיים. בשנתיים האחרונות מצביעים המדרים משני הסוגים על אותן מגמות, ובהמשך נדון ב"מחיר יחסי" בלי לדייק בהגדרות.

כתוצר), בעקבות המדיניות התקציבית המרחיבה שנוהלה באותה שנה. ב־1982 נרשמה ירידה קלה בלבד מהרמה הגבוהה של ההכנסה הפנויה, והשכר והביקושים המקומיים המשיכו לגדול. אי הגידול בתוצר השנה, לאחר עלייה של כ־4.5 אחוזים אשתקד, קשור בעיקר בהתפתחויות במאזן התשלומים: השפל העולמי וירידת מחירו היחסי של היצוא פעלו לצמצום, ואילו ירידת המחיר היחסי של המוצרים המיובאים גרמה להסטת ביקושים אל היבוא. הסטה זו כוללת בהשקעות בציוד ובצריכה הפרטית (כולל תיירות), כפי שיפורט בסעיף הבא. הירידה במחירי הדלק בעולם בשנתיים האחרונות פעלה בכיוון הפוך, לצמצום עודף היבוא. שיעורי הריבית במשק משפיעים בחשבון הסחורות על כדאיות השקעות, על צבירה או חיסול של מלאים ועל עתוי הרכישה של מוצרים שונים. שיעורי הריבית על אשראי עלו ריאלית ב־1981, וסייעו לצמצום בגירעון המסחרי, ואילו במהלך 1982 ניכרה בהם מגמת ירידה, והשפעתם המצמצמת נחלשה. יש להדגיש, שהגידול בעודף היבוא השנה הוא הן במונחי דולרים שוטפים, והן — ויותר — במונחים כמותיים; הוא מורכב מגידול כמותי רב ביבוא, מעבר למגמתו הרכ־שנתית, ומצמצום ריאלי ביצוא, לאחר שנים רבות של צמיחה מהירה. הנתונים על עודף היבוא לרביעי הראשון של 1983 מצביעים על גידול נוסף ביבוא, וצמצום נוסף ביצוא. (דיאגרמה ז'־2.) במסגרת המדיניות להאטת קצב האינפלציה, הפועלת על רכיבי העלויות, הואט קצב פחות השקל, מספטמבר 1982 ואילך. השפעותיה של מדיניות זו על הגירעון בשנת 1982 מוגבלות לסוף השנה בלבד. במחצית השנה הראשונה להפעלת מדיניות זו התרחב הפער בין קצב פחות השקל לבין קצב עליית המחירים המקומיים (בניכוי עליית המחירים בחוץ לארץ, ראה לוח ז'־27). כאמור, נרשם בגירעון המסחרי גידול נוסף בראשית 1983.

בגידול בעודף היבוא בשנתיים האחרונות יש רכיב מחזורי, בעיקר הפגיעה של השפל העולמי (וכנראה גם חלק מהתפתחות שיערי המטבעות האירופיים) ביצוא, והעתוי של רכישת מוצרים מיבוא. השפעות הרכיב האחר בגידול הגירעון הן ארוכות טווח: בהעדר התחזקות משמעותית של המטבעות האירופיים לעומת הדולר, יש להתאים את הייצור והשיווק של מוצרי יצוא ותחליפי יבוא במשק למצב החדש; תהליך זה צורך זמן, וכינתיים, במהלך ההתאמה, גדל עודף היבוא. גם הגידול בגירעון הקשור בהאטת קצב הפיחות יחסית לקצב האינפלציה קשה לתיקון, בשל הקשיחות הקיימות במערכת המחירים; אלה גורמות לתגובה בלתי סימטרית של המחירים על השינוי בקצב הפיחות: האטה בפיחות מתבטאת בטווח הקצר בייסוס ריאלי, בעוד שהאצת הפיחות נוטה בעיקר להאיץ את עליות המחירים, והדבר מקשה על פיחות ריאלי.

על מגמת הטווח הארוך בהתפתחות הגירעון בחשבון השוטף ניתן לעמוד מתוך שיעור החיסכון הלאומי, שהוסיף והצטמצם ב־1982, לאחר ירידתו ב־1981. שיעור החיסכון הלאומי הגולמי הוא אותו חלק מתוך ההכנסה העומדת לרשות המשק (תוצר + העברות חד־צדדיות מחוץ לארץ), שאינו משמש להוצאה על צריכה פרטית וציבורית. הגירעון בחשבון השוטף ניתן לרישום גם כהפרש בין ההשקעה במשק לחיסכון של המשק; כך תתבטא ירידה בחיסכון הלאומי או בצמצום ההשקעה במשק, או בגידול הגירעון בחשבון השוטף. שיעור החיסכון הלאומי הגיע לשיא ב־1972, ולנקודת שפל — ב־1975; לאחר מכן עלה במקצת, ומ־1980 ניכרת בו מגמה מחודשת של ירידה. בהתפתחות זו בולט שיעור חיסכון שלילי גבוה של הסקטור הציבורי — שכמעט הוכפל ב־1981; שיעור זה אינו אלא השתקפות עודף הביקוש של הממשלה באותה שנה. ב־1982 נמשך הגידול בביקושים של הסקטור הציבורי, אולם יחד עמו גדלו מאוד המסים, נטו, ולפיכך פחת עודף הביקוש. כך חל אמנם צמצום בחיסכון (השלילי) של הסקטור הציבורי, אולם שיעור החיסכון הלאומי הכולל המשיך לרדת, כיוון שהסקטור הפרטי המשיך והגדיל את צריכתו גם בשנה זו, ושיעור החיסכון הפרטי הצטמצם. (ראה הלוחות בפרק ב' בדוח זה.) זאת

חשבון מוצרים ושירותים נטו, העברות חריגות וחשבון ההון, 1977 עד 1982

(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)

	1982	1981	1980	1979	1978	1977
1. חשבון מוצרים ושירותים נטו						
א. הסקטור הפרטי	-4,720	-4,329	-3,776	-3,657	-3,120	-2,380
ב. הסקטור הציבורי ²	-2,677	-1,738	-1,688	-2,256	-1,168	-1,044
	-2,043	-2,591	-2,088	-1,401	-1,952	-1,336
2. העברות חריגות נטו						
א. הסקטור הפרטי	2,621	2,936	2,970	2,793	2,226	2,071
ב. הסקטור הציבורי	1,067	1,147	1,136	1,091	921	845
	1,554	1,789	1,834	1,702	1,305	1,226
3. החשבון השוטף נטו (1)+(2)						
א. הסקטור הפרטי	-2,099	-1,393	-806	-864	-894	-309
ב. הסקטור הציבורי	-1,610	-591	-552	-1,165	-247	-199
	-489	-802	-254	301	-647	-110
4. תנועות הון נטו לזמן ארוך ובינוני						
א. הסקטור הפרטי ³	1,231	1,260	1,234	1,268	1,091	1,033
ב. הסקטור הציבורי ⁴	-10	-39	-188	117	211	105
	1,241	1,299	1,422	1,151	880	928
5. החשבון הבסיסי נטו (3)+(4)						
א. הסקטור הפרטי	-868	-133	428	404	197	724
ב. הסקטור הציבורי	-1,620	-630	-740	-1,048	-36	-94
	752	497	1,168	1,452	233	818
6. שינויים בנכסים ובהתחייבויות נטו לזמן קצר						
א. הסקטור הפרטי הלא פיננסי	131	516	579	231	82	-567
ב. הסקטור הציבורי ⁵	136	375	800	493	92	-268
	-5	141	-221	-262	-10	-299
7. תנועות הון של הסקטור הפיננסי						
(ללא בנק ישראל)	1,599	778	114	740	455	-50
8. טעויות והשמטות ⁶	-25	-661	-692	-956	131	131
9. העלייה (-) או הירידה (+) ביתרות מטבע חוץ של המוסדות המרכזיים ⁷	-837	-500	-429	-419	-865	-238

- (1) הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה חיקנה נתונים החל מ־1972 ועד 1981.
- (2) הגירעון בחשבון מוצרים ושירותים של הסקטור הציבורי מוגדר כך: יבוא ביטחוני ישיר + יבוא ממשלה לנמ"א + תשלומי ריבית נטו לחוץ לארץ - עודף שירותי נמל (ללא דלק) - עודף בשירותי התקשורת. קיים יבוא ישיר נוסף של הסקטור הציבורי, שלא ניתן לכלול בגלל קשיים לזיהוי.
- (3) הלוואות לזמן ארוך ובינוני (לוח ז' 9) והשקעות מחוץ לארץ, פחות השקעות ישראלים בחוץ לארץ (ללא בנקים).
- (4) כולל הקצאה של זכויות משיכה מיוחדות מקרן המטבע הבינלאומית - בסך 27 מיליון דולר, בכל אחת מהשנים 1979 עד 1981.
- (5) אלה הן בעיקר מקדמות שמגשרות על פערים בין רישום הלוואות ארוכות הטווח מארה"ב לבין מעבר סחורות היבוא הביטחוני במכס. נתונים אלה חושבו בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לראשונה בשנה שעברה, עם השלמת הנתונים לאחר עד שנת 1975.
- (6) כולל טעויות והשמטות במאזן התשלומים של השטחים.
- (7) מנוכה מהשפעת השינויים בערך המטבעות הזרים ביחס לדולר. גודל זה שווה (בסימן הפוך) לעודף (או הגירעון) כתנועות הון נטו למימון החשבון השוטף נטו (5)+(6)+(7)+(8).
- המקור: עיבודי בנק ישראל, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ועוד: בטווח הארוך בולטת מגמת ירידה רב־שנתית בשיעור ההשקעות מתוך ההכנסה שלרשות המשק. משמעות הדבר היא, שהגידול בגירעון בחשבון השוטף שימש לגידול בצריכה יותר מאשר לגידול בהשקעות.

2. חשבון הסחורות והשירותים

עודף יבוא הסחורות והשירותים בשנת 1982 הסתכם ב־4.7 מיליארד דולרים, גידול של כ־400 מיליון דולרים לעומת השנה הקודמת. שינוי זה מורכב מירידה של כ־600 מיליון דולרים ביבוא הביטחוני הישיר, לאחר עלייה בהיקף דומה אשתקד, ומגידול של כמיליארד דולרים בעודף היבוא האזרחי.³ לאחר יציבות ב־1981, כרבע מהגידול בעודף היבוא האזרחי השנה נרשם בעודף היבוא של שירותי הון, סעיף שגודלו הוכפל לעומת 1979, והוא מסתכם כיום בכשליש מהגירעון בחשבון הסחורות והשירותים. הרכיב הגדול בסעיף זה הוא תשלומי ריבית (נטו) על החוב החיצוני, והוא גדל כתוצאה מעלייה הן בחוב והן בשיעורי הריבית בשנים האחרונות.

בהתפתחות עודף היבוא האזרחי, למעט שירותי הון, נמשכו ב־1982 המגמות שהסתמנו בו בשנה הקודמת, ובקצב מואץ: גידול נוסף במונחי דולרים שוטפים — ויותר מזה במונחי כמות — לאחר צמצום ב־1980. מגמות אלה נמשכו גם בחודשים הראשונים של 1983 (דיאגרמות ז' 2, 3, ו־4). הגידול בעודף היבוא האזרחי (למעט שירותי הון) ב־1982 מורכב מעלייה ריאלית של 10 אחוזים ביבוא האזרחי (למעט הון) ומירידה ריאלית של 3 אחוזים ביצוא (למעט הון). תוך שיפור כתנאי הסחר בשנתיים אלה. מרבית השיפור כתנאי הסחר ב־1982 נבע מירידת מחירי הדלק בעולם, אולם חל שיפור גם למעט דלק.^{5,4}

היבוא האזרחי (למעט שירותי הון) גדל ב־1982 ריאלית ב־10 אחוזים, שיעור גבוה יחסית לגידול הממוצע של כ־4 אחוזים בשנים 1976 עד 1981. שיעור גבוה זה מתבטא בחריגה ממגמת היציבות בטווח הארוך כמשקל היבוא בשימושים (ראה לוח ב' 1). בולטת עלייה של 25 אחוזים ביבוא מוצרים מוגמרים להשקעה ולצריכה, התורמת את עיקר הסטייה מהמגמה, אף שמשקל המוצרים המוגמרים ביבוא הוא 17 אחוזים בלבד ב־1981. התשומות לייצור מקומי (כולל דלק) מהוות למעלה ממחצית היבוא האזרחי (למעט שירותי הון), ורבע נוסף הוא יבוא השירותים, שחלקם בסך היבוא עלה במהלך השנים האחרונות.

³ עודף היבוא למעט יבוא ביטחוני ישיר. לפי הגדרה זו כלול בו רכיב של תשומות, הנגזרות מייצור מקומי למערכת הביטחון, ותשלומי ריבית על הלוואות למימון יבוא ביטחוני, שהוענקו בעבר.

⁴ התחזוקות הדולר של ארצות הברית משתקפת במחירי סחר החוץ של ישראל: מאחר שסחר החוץ נקוב בדולרים, וחלק ניכר מהסחר נערך עם ארצות אירופה, שמחירי מוצריהן הוזלו במונחי דולרים, נוצרה מאז אמצע 1980 מגמת ירידה במחירים הדולריים של רכיבי סחר החוץ של ישראל. שונות בהתפלגות הגיאוגרפית של רכיבי סחר החוץ של ישראל הביאה לשונות בהתפתחות המחירים: מחירי יבוא המוצרים ירדו יותר ממחירי יצוא המוצרים בשנתיים האחרונות, וירידתם של מחירי היצוא החקלאי היתה תלויה מזו של מחירי היצוא התעשייתי. במחירי השירותים (למעט הון) נרשמה בצד היבוא ירידת מחירים, ואילו בצד היצוא — עליית מחירים, ב־1981 וגם ב־1982; לנתונים האחרונים יש להתייחס בזהירות, מאחר שמהימנותם הסטטיסטית של מחירי השירותים נמוכה, כידוע.

⁵ לשינוי כתנאי הסחר, הקשור בשינוי מחירים חיצוני למשק, כמו מחירי דלק, משמעות שונה משל שינוי בגודל דומה שאינו אקסוגני, כגון שינוי הקשור בכמויות שיוצאו: כך, למשל, שיפור כתנאי הסחר הנובע מירידת מחירי הדלק הוא גידול בהכנסת המשק, ואילו שיפור הנובע מעליית מחירי היצוא של ישראל, שנועד למנוע פגיעה בהכנסות היצואנים, עשוי לשקף צמצום כמותי.

לוח ז'-3
חשבון סחורות ושירותים¹, 1979 עד 1982

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
בכמות				במחיר ²								
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	
(אחוזים)								(מיליוני דולרים)				
12.3	20.4	-20.3	17.0	-6.9	-4.5	14.3	15.6	5,188	4,962	4,316	4,735	יבוא
7.6	-6.2	4.1	12.0	-12.9	2.9	44.6	62.1	1,914	2,043	2,116	1,406	א. סחורות, למעט דלק ויהלומים
18.1	-47.3	11.3	-25.5	-8.5	-10.3	9.3	9.3	572	529	1,120	920	ב. דלק
10.6	19.2	-3.0	5.2	-2.3	-3.8	14.9	10.5	2,637	2,440	2,128	1,910	ג. יהלומים
-0.5	23.6	4.9	6.4	-1.5	-4.9	15.4	14.7	607	619	527	435	ד. שירותים למעט הון
10.2	8.8	-8.1	6.9	-6.5	-4.6	18.1	18.9	10,918	10,594	10,207	9,406	ה. יוש"ע ³
								2,757	2,320	1,966	1,380	ו. סך יבוא אזורי למעט הון
								1,552	2,190	1,692	1,183	ז. יבוא שירותי הון
								15,227	15,103	13,865	11,969	ח. יבוא ביטחוני ישיר
												ט. סך כל היבוא
												יצוא
2.1	13.3	8.9	9.4	-5.4	-3.3	14.7	17.7	4,029	4,171	3,806	3,046	א. סחורות, למעט יהלומים
-9.9	-19.0	9.0	-12.1	-5.9	-6.5	5.6	5.7	905	1,067	1,409	1,224	ב. יהלומים
-5.2	3.4	1.3	6.3	1.9	1.3	15.6	14.0	3,149	3,260	3,113	2,659	ג. שירותים למעט הון
-7.1	11.7	6.7	-0.2	4.6	-0.2	15.5	23.0	768	790	709	575	ד. יוש"ע
-2.9	4.8	5.7	3.9	-1.9	-1.9	14.0	13.8	8,850	9,289	9,037	7,504	ה. סך יצוא למעט שירותי הון
								1,657	1,485	1,052	808	ו. יצוא שירותי הון
								10,508	10,774	10,089	8,312	ז. סך כל היצוא
												3. הגירעון המסחרי, למעט יוש"ע
50.7	57.0	-66.7	31.5	-2.7	-1.3	-9.4	13.4	1,159	790	510	1,689	א. למעט דלק ויהלומים
								333	538	289	304	ב. העודף השוטף ביהלומים
60.7	-4.5	-48.5	18.8	-25.7	2.8	62.5	36.6	2,740	2,295	2,337	2,792	ג. סך הגירעון המסחרי
								511	820	984	750	4. עודף השירותים, למעט הון
								2,068	1,305	1,170	1,902	5. עודף היבוא האזורי למעט הון
								1,100	835	914	572	6. יבוא שירותי הון נטו
								3,168	2,140	2,084	2,474	7. עודף היבוא האזורי
								4,720	4,329	3,776	3,657	8. סך כל עודף היבוא

- (1) על בסיס רישום יבוא סחורות ס"פ ויצוא סחורות פ"ב.
 (2) ההפרש בין שיעור השינוי במחירי עודף היבוא לבין שיעור השינוי במחירי היבוא מבטא את השינוי בתנאי הסחר. שיעור שינוי גבוה יותר במחירי עודף היבוא לעומת מחירי היבוא מבטא הרעה בתנאי הסחר, ולהפך.
 (3) יהודה, שומרון וחבל עזה.
 המקור: עיבודי בנק ישראל, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ביצוא (למעט שירותי הון) נרשמה ב־1982 ירידה חסרת תקדים, לאחר שנים רבות של צמיחה מהירה: ירידה כמותית של 3 אחוזים השנה, לאחר גידול ממוצע של כ־8 אחוזים לשנה ב־1976 עד 1981. בעשור האחרון היה היצוא הגורם המוביל בצמיחת המשק, ומשקל התוצר הנובע מהיצוא עלה מ־28 אחוזים בתוצר בשנת 1975 ל־40 אחוזים ב־1981. (ראה לוח ב'־2). היצוא התעשייתי הוא כמחצית מהיצוא (למעט שירותי הון), השירותים מהווים כ־35 אחוזים, והיצוא החקלאי — כ־6 אחוזים, בשנת 1982.

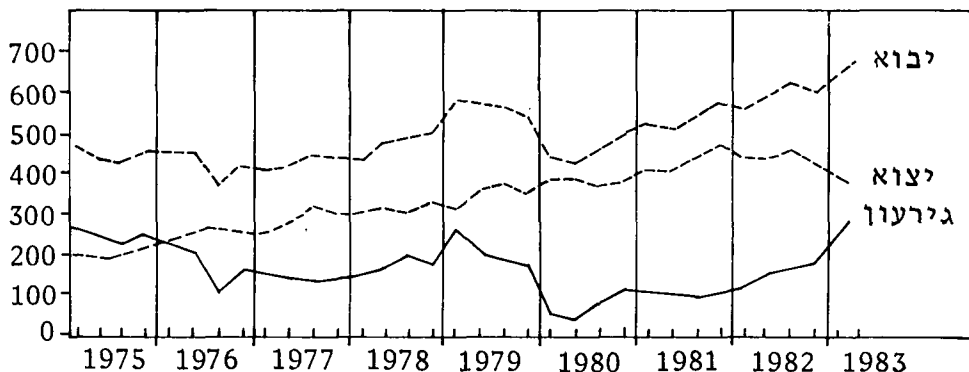
הגורמים המרכזיים שהשפיעו על התפתחות עודף היבוא צוינו בקצרה בסעיף הקודם, ויפורטו להלן. ההתפתחות המרכזית בשוקי העולם בתקופה האחרונה היא השפל העולמי הנמשך מאז 1980. ב־1982 העמיק השפל, ושיעורי האבטלה היו גבוהים במיוחד. בקצב עליית התוצר במדינות המתועשות חלה האטה בשנים 1980–1981 וירידה ב־1982, והיקף הסחר העולמי הצטמצם גם הוא ב־1982, לאחר עלייה זעומה ב־1981. השפל הקיף את הארצות המפותחות וחלק גדול מהמדינות המתפתחות, ואחדות מהן אף נקלעו השנה למשברים כספיים. בלטה השנה נסיגה של מדינות רבות מכללי הסחר החופשי והגברת הגנתן על הייצור המקומי, לנוכח שיעורי האבטלה הגבוהים ששררו בהן. נוסף על העמקת השפל בעולם ב־1982, נמשכה גם המגמה של התחזקות הדולר לעומת המטבעות האירופיים, התפתחות שהחלה ב־1980 (לאחר תקופה ארוכה של היחלשותו). התפתחויות אלה קשורות בתנועות הון גדולות מאירופה לארצות הברית, בשל פער בשיעורי הריבית ביניהן. השינויים בשערי החליפין לא קוזזו בשינויים מקבילים במחירים, ולפיכך השתנו המחירים היחסיים בעולם בשנתיים האחרונות (לוח ז'־1, דיאגרמה 5'־5). חשוב לזכור, כי השפל העולמי והתפתחות המטבעות השונים קשורים להתפתחות מחזורית בעולם וכי במחזורים קודמים חל שיפור מהיר במאזן התשלומים של ישראל, כשהחלה התאוששות בשווקים העולמיים. גורם מרכזי נוסף, ירידת מחירי הדלק, הביא השנה לשיפור בתנאי הסחר של המשק במונחי דולרים, לעומת השנה הקודמת; ירידה זו חסכה למשק הוצאה של קרוב ל־300 מיליון דולרים. (עם זאת, שיעור הירידה במחירי הדלק השנה היה קטן בהרבה משיעורי עלייתם ב־1980).

נוסף על הגורמים שמחוץ למשק, הושפעו ההתפתחויות בשנתיים האחרונות גם מהמתרחש במשק עצמו: מן העלייה הניכרת בהכנסה הפנויה ב־1981 ומירידה מתמשכת במחירי היצוא

דיאגרמה 2'־2

התפתחות היצוא, היבוא והגירעון המסחרי, ללא יהלומים ודלק

(נתונים רבעוניים מנוכחי עונתיות, מיליוני דולרים במחירי 1972)

והיבוא, יחסית למחירים המקומיים. ב-1981 עלה השכר הריאלי בכ-10 אחוזים, וההכנסה הפנויה הכוללת — בכ-16 אחוזים, והם נשארו ברמה קרובה לזו גם ב-1982. עליות אלה קשורות, כאמור, למדיניות ההרחבה התקציבית, שאיפיינה את שנת 1981. הביקושים המקומיים גדלו בכ-5 אחוזים ב-1981 וב-8 אחוזים ב-1982, והם הוסטו מן התוצר המקומי אל היבוא כשיעור שהלך והתגבר בין 1981 ל-1982. עליית שער החליפין האפקטיבי ביצוא וכיבוא בשנתיים האחרונות היתה אטית מן הפער במחירים בין ישראל לבין הארצות שעמן היא סוחרת, מגמה שהתחזקה לקראת סוף 1982, ונבעה מכמה סיבות: השפל העולמי, שמיתן את עליית המחירים במונחי המטבעות המקומיים בחוץ לארץ, צמצום כשיעור המסוי החריג על היבוא ב-1981, והצירוף של התחזקות הדולר עם המשך השמירה על שער החליפין הריאלי לעומת הדולר, שפירושו ייסוף ריאלי לעומת סל מטבעות ממוצע.⁶ מספטמבר 1982 הואט קצב הפיחות, גם לעומת הדולר, כחלק ממדיניות שכוונה להורדת קצב האינפלציה. כל הגורמים שנמנו, בצירוף מספר גורמים המיוחדים לחלק מהענפים (המפורטים בסעיפים המתאימים) הביאו לעלייה האמורה בעודף היבוא.

בשל הירידה בכושר התחרות של היצוא הישראלי לאירופה בשנתיים האחרונות ננקטו צעדים, שנועדו לקזז, לפחות חלקית, את הפגיעה הנובעת מהתחזקות הדולר. במחצית הראשונה של 1981 קיבלו היצואנים המייצאים לאירופה מענק חד פעמי כפיצוי על ירידה ברווחיותם, ובמהלך 1981 ניתנו להם מענקים נוספים. החל מאמצע 1981 הופעל הסדר ביטוח שער, שאחד מעקרונותיו הוא פיצוי ליצוא לאירופה על התחזקות הדולר. ההסדר נמשך במהלך שנת 1982. גידול החורג מהמגמה היה, כאמור, גם ביבוא. הייסוף הריאלי המתמשך של השקל לעומת המטבעות האירופיים וההערכה שהתפתחות זו היא זמנית, מסבירים הן הקדמה של רכישת מוצרים מיובאים והן הסטה של ביקושים מהייצור המקומי אל היבוא, שמשקפת בפער בין התפתחות השימושים לתוצר. יש לזכור, שבמהלך השנתיים האחרונות הופחתו שיעורי ההגנה על חלק מתחליפי היבוא, אם עקב הפחתת מסי הקנייה ואם עקב הפחתות המכסים, במסגרת ההסכמים עם השוק המשותף. בעוד שלגבי היצוא היתה עירנות ממסדית וגוברת ליצירת תחליפי שער לטווח רחב של מוצרי יצוא (פיצויים חד פעמיים והסדר ביטוח שער) — הרי לא בכל המקרים נהנו תחליפי היבוא מהסדרים דומים, וננקטו צעדים לגבי מיגוון צמצום של מוצרים. יחד עם זאת, תחליפי יבוא רבים נהנים עדיין משער אפקטיבי הגבוה מזה של היצוא. אף שיש לעתים הצדקה לסייע בטווח הקצר ליצוא ולתחליפי היבוא שלא באמצעות שער החליפין, הרי בטווח הארוך השתתת חלק הולך וגדל של שער החליפין האפקטיבי על תחליפי שער יוצרת ריבוי שערי חליפין, שערי חליפין אפקטיביים שונים לגבי עסקאות שונות במאזן התשלומים,⁷ ובפרט — שער נמוך יותר למרבית השירותים ולהעברות חד-צדדיות ותנועות הון. השינויים התכופים במערכות העידוד וההגנה ליצוא וליבוא יוצרות נטל אדמיניסטרטיבי ותקציבי. הקושי בקיום שער חליפין אפקטיבי הגבוה משער החליפין הרשמי גובר ככל שגדל הפער בין השניים; כל מערכת תחליפי שער שוחקת את עצמה כעבור זמן-מה, ומשום כך אינה פתרון לטווח הארוך.

⁶ כדאי לציין, שניסיון לשמור על "שוויון כוח הקנייה" לעומת סל מטבעות ממוצע בתקופה כזו, דהיינו פחות ריאלי גדול לעומת הדולר, עלול להיות כרוך באינפלציה מהירה מהנוכחית. עם זאת, ניתן היה אולי למנוע חלק מן הייסוף הריאלי שחל לקראת סוף השנה, אילו הואט קצב הפיחות באותה תקופה כשיעור צמצום יותר. יש לציין, שגם אם מצליחים לשמור על שער חליפין ריאלי קבוע לעומת סל המטבעות, יגדל הגירעון בתקופה של שינויים גדולים בשערי החליפין בעולם, שכן את הביקושים ניתן להסיט במהירות, בעוד שהסטה בייצור היא תהליך ממושך.

⁷ לוח 5-ז' מבליט את השונות ברכיבי סחורות היבוא.

לוח ד'4

יבוא הסחורות (למעט יבוא ביטחוני ישיר) לפי ייעודים¹, 1979 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת												
בכמות				במחיר								
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	
(אחוזים)								(מיליוני דולרים)				
25.2	51.4	— 26.7	35.7	— 12.1	— 8.2	18.5	18.0	832	756	544	626	1. סחורות לצריכה פרטית
24.2	80.1	— 22.2	44.3	— 5.2	— 10.1	4.0	12.1	359	305	189	233	מזה: נכסי צריכה בני קיימא
24.0	8.2	— 24.4	37.8	0.7	— 1.1	7.3	11.0	1,295	1,037	969	1,195	2. נכסי השקעה
6.4	2.0	— 9.7	2.1	— 9.2	— 6.8	27.5	22.7	5,906	6,112	6,431	5,585	3. סך תשומות לייצור
7.6	— 6.2	4.1	12.0	— 12.9	2.9	44.6	62.1	1,914	2,043	2,116	1,406	מזה: דלק
18.1	— 47.3	11.3	— 25.5	— 8.5	— 10.3	9.3	9.3	572	529	1,120	920	יהלומים גולמיים ומלוטשים (נטו)
4.9	16.1	— 15.3	9.2	— 7.9	— 4.6	15.8	16.8	3,420	3,540	3,195	3,259	אחר
								— 73	— 58	— 66	— 9	4. סחורות שלא פורטו, פחות החזרות
10.9	2.8	— 11.5	8.2	— 8.5	— 3.1	20.4	21.4	7,960	7,847	7,878	7,397	5. סך יבוא הסחורות נטו, לפי סחר חוץ
								— 286	— 313	— 326	— 335	6. התאמות מאזן התשלומים
— 8.4	34.3	9.8	— 11.8	— 2.2	— 4.2	21.0	15.9	258	289	224	169	7. יבוא סחורות מיושע
10.1	4.4	— 10.4	6.7	— 7.9	— 3.7	20.0	21.7	7,932	7,823	7,776	7,231	8. סך יבוא הסחורות נטו, לפי מאזן התשלומים
12.3	20.4	— 20.3	17.0	— 6.9	— 4.5	14.3	15.6	5,188	4,962	4,316	4,736	מזה: למעט דלק, יהלומים ויושע

(1) על בסיס רישום היבוא סי"פ.

(2) שיעורי השינוי חושבו לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

א. יבוא הסחורות, למעט יבוא ביטחוני ישיר, דלק, יהלומים ויבוא מיהודה ושומרון וחבל עזה

יבוא מיצרף זה של סחורות גדל השנה כ-226 מיליון דולרים⁸. על רקע ירידת מחירים (במונחי דולרים) של כ-7 אחוזים, מתבטא גידול היבוא האמור בעלייה של 12 אחוזים בכמות. כשני שלישים ממיצרף היבוא האמור, בשנה האחרונה, היה יבוא תשומות לייצור, שעלו, כמותית, כ-5 אחוזים, והיתר — מוצרים מוגמרים: נכסי השקעה וסחורות לצריכה פרטית, שגדלו בשיעור דומה, כ-25 אחוזים. ההבדל בשיעורי הגידול בין יבוא התשומות ליבוא המוצרים המוגמרים קשור לפער בין התפתחות התוצר להתפתחות השימושים: התוצר לא גדל השנה ואילו השימושים המקומיים גדלו כ-8 אחוזים.

הגידול בכמותו של מיצרף זה נתון לתנודות ניכרות בשנים האחרונות: בין השנים 1975 ל-1979 הוא גדל בשיעור שנתי ממוצע של כ-7 אחוזים⁹. בשנת 1980 ירד היבוא ירידה תלולה של 20 אחוזים, וב-1981 חזר ועלה באותו שיעור. בממוצע רב-שנתי נמצא יחס יציב למדי בין יבוא מיצרף זה לשימושים¹⁰, אך יחסית לשימושים ניכרת בו תנודתיות רבה יותר.

שני גורמים עיקריים מסבירים השנה את גידול היבוא מעבר לגידול בשימושים, וקשה לאמוד בנפרד את ההשפעה הכמותית של כל אחד מהם. הגורם הראשון קשור לשיקולים של עיתוי, ומביא בחשבון את מחיר מוצרי היבוא בשנה זו יחסית למחיר בעבר ולמחיר הצפוי בעתיד, וכן את שיעורי הריבית המתאימים. הגדלת היבוא משיקולים אלה משפיעה כשלעצמה על היקף השימושים בשנה השוטפת, ותוספת הגירעון הנגזרת ממנה במאזן התשלומים היא בעלת אופי מתחזירי וחולף (למעט תשלומי הריבית הכרוכים בה). יש בכך ניצול יתרון של תנודות המחירים היחסיים בעולם על פני זמן, ובמקרים מסוימים — אף חיסכון בחשבון הסופי. גידול מסוג זה סביר שיתרכז בעיקר ביבוא נכסי השקעה, ביבוא תשומות למלאי וביבוא מוצרים בני-קיימא לצריכה פרטית.

הגורם השני הוא הסטת ביקושים מייצור מקומי אל היבוא (בהיקף ביקושים נתון). בהעדר מגבלת היצע בייצור בשנה זו, קשורה הסטה זו לירידה במחירי סחורות היבוא, בעיקר אלו המיובאות מאירופה, יחסית למחירי הסחורות מייצור מקומי. יש להדגיש, שההסטה מתבטאת בשתי תופעות: בהעדפת סחורות יבוא על תחליפיהן מייצור מקומי, תופעה שיש לה השפעה ישירה ומידית על התוצר המקומי, וביבוא מוגבר של סחורות שאין להן תחליפים קרובים מייצור מקומי, אך גם הוא מתבטא בגידול משקל היבוא בשימושים המקומיים. השלכותיה של תופעה זו על התוצר עקיפות יותר. תוספת הגירעון במאזן התשלומים, המתחייבת מהסטת הביקושים האמורה, על שתי תופעותיה, היא בעלת אופי מתמשך¹¹. התופעה הראשונה מחייבת מעבר של גורמי ייצור ממוצרים שהביקוש לתפוקתם הצטמצם — אל מוצרים סחירים אחרים, ואילו התופעה השנייה מחייבת שינוי מבני בסיסי יותר: גידול בחלקם של המוצרים הסחירים כתפוקה המקומית, כדי לפצות על עליית משקל היבוא בשימושים המקומיים. בגלל מגבלות אובייקטיביות בהחלפת יבוא, צריך הפתרון לבוא דרך גידול נוסף ביצוא.

⁸ ראה לוח ז'-3, ז'-4 ולוח ז'-ג-4.

⁹ שיעורי הגידול לשנת 1976 עד 1979 הם: 6- , 2, 12, ו-17 אחוזים, בהתאמה.

¹⁰ כאשר כוללים בחישוב גם את 1982: השימושים, למעט יבוא ביטחוני ישיר, עלו בין 1975 ל-1982 כ-3.6 אחוזים, ויבוא מיצרף זה — כ-4.6 אחוזים בממוצע שנתי.

¹¹ פער המחירים, הנוצר בין סחורות היבוא לתחליפיהן מייצור מקומי, עשוי להיסגר קודם לכן, במקביל להתמצות הסטת הביקוש בסחורות דומות מייצור מקומי ליבוא. עדויות עקיפות מאשרות, שיש ירידה בביקוש לתחליפי היבוא.

לוח ז'-5
שערי חליפין ביבוא, 1975 עד 1982
(שקלים לדולר)

1982 ¹	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	
24.3	11.4	5.1	2.5	1.7	1.05	0.79	0.63	1. שער חליפין יציג
								2. שערי חליפין אפקטיביים
32.0	14.1	7.2	3.5	2.5	1.71	1.37	0.87	נכסי צריכה: שוטפת
54.2	25.1	12.5	6.0	4.1	2.63	1.95	1.51	בני קיימא
27.8	13.1	5.7	3.0	2.0	1.30	0.98	0.79	נכסי השקעה: מכונות וציוד
47.2	23.7	8.1	4.7	3.7	2.25	1.61	1.23	כלי תחבורה ²
27.6	12.4	5.6	2.9	1.9	1.24	0.94	0.71	תשומות לייצור מקומי
29.7	13.2	5.8	3.1	2.0	1.31	0.99	0.76	סך יבוא הסחורות
								3. שיעורי פירות ממוצעים
113	124	104	45	67	33	25		בשער החליפין היציג
								בשער החליפין האפקטיבי
127	96	106	40	46	25	57		נכסי צריכה: שוטפת
116	101	108	46	56	35	29		בני קיימא
112	130	90	50	54	33	24		נכסי השקעה: מכונות וציוד
99	193	72	27	64	40	31		כלי תחבורה ^{2,3}
123	121	93	53	53	32	32		תשומות לייצור מקומי
125	128	87	55	53	32	30		סך יבוא הסחורות ³

(1) נתונים ארעיים.

(2) יבשתיים.

(3) כולל שינוי הרכב.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובידור בנק ישראל.

קצב עלייתם של מחירי סחורות היבוא היה בשנים 1981 ו-1982 אטי מקצב עלייתם של המחירים המקומיים¹². הפער היה גדול במיוחד במוצרים לצריכה פרטית, וחלק ממנו נובע מהתפתחות המחירים בחוץ-לארץ. למחירי היבוא בשוק המקומי שלושה רכיבים: התפתחות מחירי הסחורות בחוץ לארץ, שער החליפין של השקל כלפי המטבעות של מדינות המקור והמסים המוטלים על היבוא. שני הרכיבים האחרונים מסתכמים לשער החליפין האפקטיבי. ההפרש בין שיעורי המס המוטלים על סחורות שונות יוצר שערי חליפין אפקטיביים שונים מאוד בסעיפי היבוא¹³ וחיסוי גבוה בכמה מגזרים. השונות בשערי החליפין של סחורות שיש להן תחליפי יבוא משבשת את ההקצאה היעילה של גורמי הייצור, ויש לה מחיר במונחי תוצר, ובמגזרים מסוימים — גם במונחי גירעון במאזן התשלומים. הפחתת שיעורי המס על מוצרים

¹² ראה לוח ז'-6.

¹³ ראה לוח ז'-5.

לוח ז' 6-
מחירי סחורות מיבוא ומייצור מקומי, 1976 עד 1982

1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
העלייה או הירידה (—) באחוזים לעומת שנה קודמת							
84	94	162	69	60	31	22	1. מוצרים לצריכה שוטפת מיבוא ¹
117	111	147	74	50	39	27	סך מוצרים לצריכה שוטפת ^{3,2}
107	79	116	64	87	48	31	2. מוצרים בני קיימא מיבוא ¹
102	98	89	50	58	37	32	סך מוצרים בני קיימא ²
118	128	105	67	82	48	24	3. נכסי השקעה: מכונות וציוד מיבוא ^{4,1}
122	127	114	66	74	41	27	סך מכונות וציוד ²

- (1) מחושב כך: השינוי בשער חליפין אפקטיבי כפי שחושב בלוח ז' 5, מוכפל בשינוי מחירים הנגזר (במחירי דולרים) מנתוני סחר חוץ. שינויי הרכב, בתוך הקבוצה המצרית, משפיעים, על כן על השינוי במחיר.
- (2) מחושב מנתוני החשבונאות הלאומית (מחירים נגזרים).
- (3) מחירי הסעיפים: "הלבשה והנעלה", "מזון, משקאות וטבק" ו"מוצרים אחרים" בצריכה הפרטית.
- (4) הנתונים כאן שונים במעט מנתוני החשבונאות הלאומית (פרק ב'), בשל שיטות חישוב שונות.
- המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

עתידי מס במהלך 1981 צמצמה את השוונות הנמדדת בשערי החליפין בשנתיים האחרונות. בשנת 1982 עלו המסים על היבוא: בעקבות מלחמת שלום הגליל הועלה שיעור מס ערך מוסף על ייצור מקומי ועל יבוא מ-12 ל-15 אחוזים, והוטל היטל נוסף של 3 אחוזים על היבוא. נוסף על כך ננקטו מספר צעדים בתחום המסים והוטלו הגבלות אדמיניסטרטיביות על כמה מוצרים, במסגרת החוק למניעת יבוא במחירי היצף.

בחינת ההתפלגות הגיאוגרפית של המדינות שמהן ייבאו מעניינת במיוחד בשנתיים האחרונות, עם התחזקות הרבה של הדולר לעומת המטבעות האירופיים.

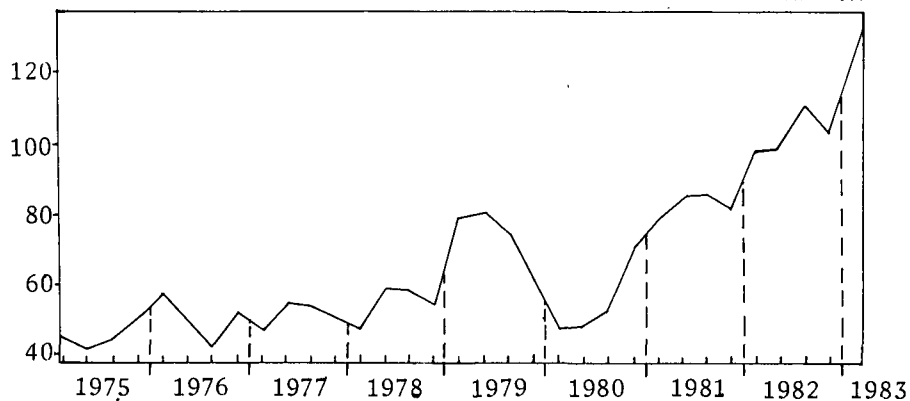
ההתפלגות הגיאוגרפית של מקורות היבוא¹⁴
(אחוזים)

1982	1981	1980	
56	55	54	השוק המשותף ואיזור הסחר החפשי (א.ט.פ.א.)
29	31	32	צפון אמריקה
15	14	14	היתר
100	100	100	סך הכול

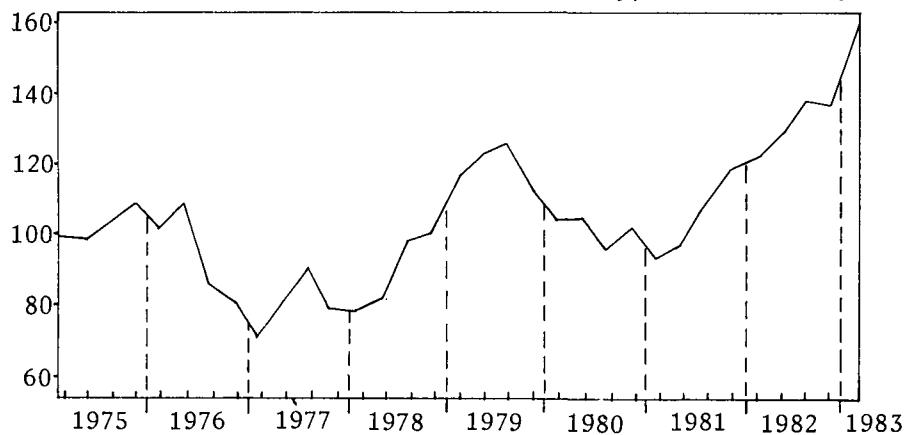
¹⁴ סחורות למעט סחר יהלומים, יבוא דלק, יבוא ביטחוני ישר.

דיאגרמה ז"ז-3
 התפתחות יבוא הסחורות, 1975 עד 1982
 (נתונים רבעוניים מנוכחי עונתיות, מיליוני דולרים במחירי 1972)

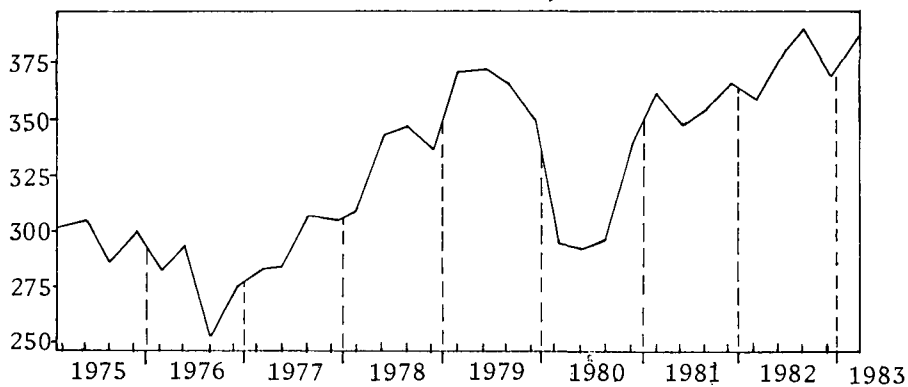
א. יבוא מוצרי צריכה

ב. יבוא נכסי השקעה

ג. יבוא תשומות לייצור, למעט דלק ויהלומים

לוח זה מורה, שהמעבר מיבוא בדולרים מארצות הברית ליבוא במטבעות אירופיים היה מוגבל בשנים הנסקרות, בניגוד למצופה. ייתכן שהסיבה נעוצה בכך, שמוצרים שהם קלים יחסית להסטה מארץ מקור אחת לחברתה נקנו ממילא, גם קודם לכן, בעיקר באירופה (מוצרים בניי קיימא לצריכה, למשל) בעוד שהיבוא מארצות צפון-אמריקה מורכב בעיקר ממוצרים שקשה להסיטם. התפתחות המחירים הדולריים של מוצרי היבוא (לפי יעודים) מרמזת על ריכוז מגבלה זו בנכסי השקעה — בסעיף "מכונות וציוד".

התפתחות יבוא הסחורות במיצרף זה (על בסיס רבעוני) מתוארת בדיאגרמה ז'-3.

סחורות לצריכה פרטית

יבוא המוצרים לצריכה שוטפת גדל מאוד בכמותו (לוח ז'-4 ולוח ז'-נ'-4) מעבר לגידול של 6 אחוזים בצריכה השוטפת הכוללת: 29 אחוזים במוצרי מזון ו-30 אחוזים במוצרים אחרים. בסעיף המזון ירדו המחירים ירידה תלולה במיוחד — 25 אחוזים (במונחים דולריים). כשליש¹⁵ מהגידול הכמותי במוצרי מזון הוא גידול בסחורות ראשוניות (בשר, סוכר, אורז), והוא עולה על גידול הצריכה, דהיינו נקנה לצורכי מלאי משיקולי עתוי. בשאר הסחורות לצריכה פרטית יש, כנראה, רכיב הסטה ניכר.

יבוא נכסי תצרוכת בניי-קיימא גדל ב-1982 ב-24 אחוזים, לאחר גידול חריג של 80 אחוזים ב-1981. שיקולי העתוי בסעיף זה חשובים, בדרך כלל, אך עצמת הגידול מפתיעה, בעיקר בשנת 1981: מחזור הקניות הקודם, בין השנים 1975 ל-1979, הסתכם בגידול של 11 אחוזים במוצרי שנת, ואילו בתקופה שבין 1979 ל-1982 נרשמה עלייה של 20 אחוזים במוצרי שנת, והגידול המהיר נמשך גם ברביע הראשון של שנת 1983. נראה שמעבר לשיקולי עתוי יש בכך ביטוי לעלייה ברמת הצריכה של מוצרים אלה.

יבוא נכסי השקעה

יבוא נכסי השקעה גדל ב-1982 כשיעור גבוה — 24 אחוזים. כ-77 אחוזים מיבוא זה היו מכונות וציוד, שגדלו כמותית ב-20 אחוזים. בולט גידול רב ביבוא מחשבים וחלקיהם, שהוא חלק משינוי טכנולוגי בשנים האחרונות. ההשקעות במכונות וציוד מייצור מקומי ירדו השנה באחוז אחד. התפתחות המחירים (במונחי דולרים) של יבוא מכונות וציוד היא יוצאת דופן: נרשמה בהם עלייה של כ-3 אחוזים, הקשורה למשקל הנמוך, יחסית, של אירופה כמקור ליבוא זה. כלי התחבורה היבשתיים — ובהם מכוניות נוסעים לשימוש עסקי — גדלו בכמותם ב-53 אחוזים, לאחר צמצום בשנתיים הקודמות. ביבוא נכסי ההשקעה חשובים שיקולי העיתוי, ומעידה על כך התנודתיות הרבה, שאפיינה יבוא זה בעבר. ניתן אמנם להסביר את רמת ההשקעות הכוללת ב-1982 גם ללא גידול ניכר במלאי ההון, כלומר, בגריטה מוגברת, בשל התקצרות משך חיי הציוד וגריטת ההשקעות הגבוהות, שנרשמו בסוף שנות ה-60¹⁶. עם זאת, חלק מההשקעות בשנים האחרונות הן בתחומים חדשים וגם בתחומים הקיימים הן מייצגות רמה טכנולוגית גבוהה, ומגלמות פוטנציאל ייצור גבוה יותר.

יבוא התשומות, למעט דלק ויהלומים

יבוא התשומות, למעט דלק ויהלומים, גדל בכמותו ב-1982 ב-5 אחוזים, תוך ירידת מחירים של 9 אחוזים, במונחי דולרים. יבוא זה גדל בין 1975 ל-1979 ב-5 אחוזים במוצרי שנת, ירד

¹⁵ אומדן.

¹⁶ ראה סעיף ההשקעות בפרק ב'.

ב־1980 כ־15 אחוזים ועלה בשיעור דומה כ־1981. יבוא התשומות הנגזר מהתפתחות השימושים הסופיים (בעזרת מערכת תשומה – תפוקה) מתואר בלוח ז'–7. יבוא התשומות המופנה לייצור מוצרי היצוא גדל מאוד בשנים האחרונות (במקביל לגידול הרב ביצוא), ומשקלו בכלל יבוא התשומות הגיע כ־1982 לכ־45 אחוזים. מחצית מהתשומות המופנות לייצור לשימושים מקומיים הן תשומות לצריכה פרטית, כשליש מהן – לצריכה ציבורית, והיתר – להשקעות בנכסים קבועים.

בלימת הגידול ביצוא כ־1982 מיתנה מאוד את הגידול ביבוא התשומות. התשומות לצריכה פרטית עלו אף הן במעט – פועל יוצא מהסטת הביקושים לצריכה הפרטית ממוצרים מקומיים למוצרים מוגמרים מיבוא. יבוא התשומות הנגזר מהשקעות בנכסים קבועים ירד זו השנה השלישית (בעיקר משום המיתון בכנייה), ואילו יבוא התשומות לצריכה ציבורית עלה השנה במדה ניכרת. השוני בשיעורי הגידול של יבוא התשומות הנגזר מסך השימושים ויבוא התשומות בפועל מצביע על תרומת היבוא למלאי ליבוא התשומות הכולל: תרומה זו היתה שלילית וגדולה בשנת 1980 וחיוכית בשנתיים האחרונות, תופעה המתיישבת יפה עם התפתחות מחירי היבוא ושיעורי הרבית (בעיקר במהלך 1982), ומוסברת בשיקולי עיתוי היבוא, בדומה למוצרים בני קיימא לצריכה פרטית ונכסי השקעה.

לוח ז'–7

יבוא התשומות¹ הנגזר ויבוא התשומות בפועל, 1975 עד 1982

יבוא התשומות הנגזר ²							
יבוא התשומות בפועל ³	מסך השימושים	מהיצוא השימושים	מהשקעה				
			מקומיים	משימושים	מהצריכה הפרטית	מהצריכה הציבורית	
1. העלייה או הירידה (–) בכמות							
(אחוזים)							
— 7.6	2.3	18.1	— 4.1	— 11.7	— 7.1	2.0	1976
5.4	4.0	14.6	— 1.3	— 10.6	— 5.1	5.3	1977
15.0	5.6	10.0	3.1	4.7	1.1	3.6	1978
9.2	3.0	5.6	1.5	4.9	— 3.8	3.1	1979
— 15.3	2.1	12.7	— 4.7	— 8.3	1.3	— 6.4	1980
16.1	6.4	8.2	1.1	— 2.2	5.5	7.5	1981
4.9	2.5	1.6	7.3	— 3.1	8.9	2.2	1982
2. התפלגות יבוא התשומות הנגזר							
(אחוזים) ⁴							
100	28	72	16	22	34	1975	
100	40	60	13	17	30	1979	
100	44	56	10	18	28	1982	

(1) יבוא התשומות. למעט דלק ויהלומים, וכולל סחר עם השטחים המוחזקים.

(2) חלוקת יבוא התשומות לפי שימושים סופיים נעשתה (לראשונה השנה) לפי לוח תשומה-תפוקה 1977/78. בשל הבדלים ניכרים בהגדרת יבוא התשומות בין מערכת תשומה-תפוקה לבין נתוני סחר החוץ, בחרנו להביא בלוח את שיעורי השינוי ביבוא הנגזר וביבוא התשומות בפועל ולא את רמותיהם.

(3) נתוני סחר חוץ.

(4) ההתפלגות מחושבת על בסיס נתונים במיליוני דולרים, במחירים שוטפים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ב. יצוא הסחורות, למעט יהלומים, ויצוא ליהודה ושומרון ולחבל עזה

היצוא התעשייתי למעט יצוא היהלומים

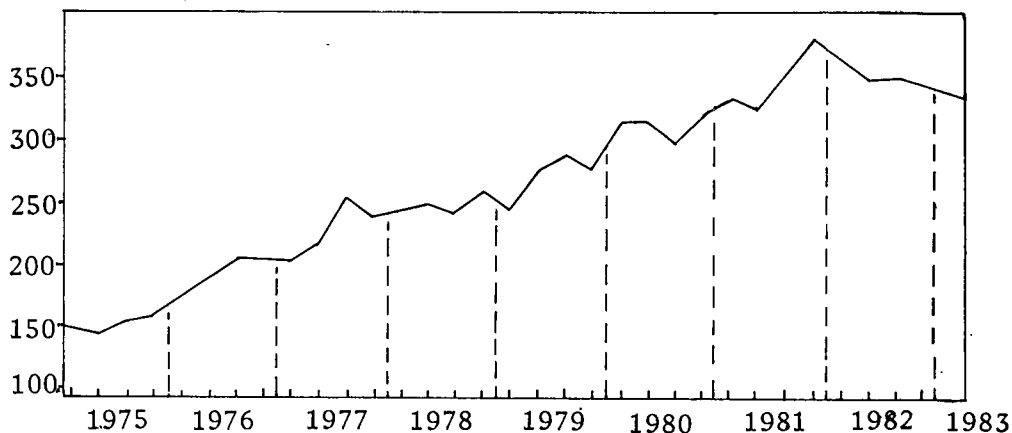
שנת 1982 היתה שנת מפנה בהתפתחות היצוא התעשייתי. לאחר שנים ארוכות של צמיחה, שבהן היה היצוא התעשייתי גורם מדרבן לצמיחת המשק, נבלמה השנה תנופת הצמיחה. ערך היצוא ירד השנה בכ-100 מיליון דולרים והסתכם בכ-3.5 מיליארד, וכמות היצוא גדלה בכאחוז אחד, לאחר גידול של כ-12 אחוזים ב-1981. התפתחות זו של היצוא התעשייתי מקורה בצירוף של כמה גורמים: משבר כלכלי מעמיק בעולם, ירידה מתמשכת של שערי המטבעות האירופיים לעומת הדולר וירידה בכושר התחרות של היצוא התעשייתי. תנאי הרקע הלא-נוחים ליצוא שררו אמנם כבר בשנים 1980—1981, אך המפנה ביצוא חל רק ב-1982: ב-1981 נמשכה עדיין תנופת היצוא, גם בהתבסס על תעשיות היצוא הביטחוני, ואולי גם משום שההתפתחויות דלעיל משפיעות על היצוא בפניגור. בשנת 1981 הספיק הגידול המהיר בענפים אחדים לקזז את הירידה באחרים, ואף להביא לעלייה מרשימה ביצוא — ואילו בשנת 1982 היו קשיי היצוא משותפים לרוב הענפים. אמנם היצוא הביטחוני המשיך לצמוח גם ב-1982, אבל גם גידולו של רכיב זה הואט האטה ניכרת, ולא היה בו כדי לשנות את התופעה הכוללת של בלימת היצוא. ההבדל בין השנים 1981 ו-1982 בולט עוד יותר כשבוחנים את ההתפתחויות במהלך השנים האלה: לפי נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות, היצוא התעשייתי גדל כמותית בכ-20 אחוזים במהלך 1981; בתחילת 1982 התהפכה מגמה זו, ובמהלך השנה ירד היצוא התעשייתי בכ-10 אחוזים. מגמת הירידה נמשכה גם בראשית 1983.

קשיי היצוא התעשייתי השנה נבעו, כאמור, מצירוף של שפל כלכלי גובר בארצות המערב וכושר תחרות פוחת, תולדת השילוב של שינויים ניכרים בשערי החליפין בעולם והאטה פחות השקל יחסית לאינפלציה המקומית. קשה לאמוד בנפרד את השפעתו של כל אחד מהגורמים האלה, ונראה שההשפעות פעלו במדות עצמה שונות בענפים השונים.

דיאגרמה ז' 4

היצוא התעשייתי למעט יהלומים

(נתונים רבעוניים מנוכי עונתיות, מיליוני דולרים במחירי 1972)

לוח ז' 8
יצוא הסחורות לפי ענפים¹, 1979 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת											
בכמות				במחיר ²							
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)							
7.2	15.5	—15.3	7.3	—14.0	—6.6	18.0	13.7	553	600	556	556
—10.3	14.7	—19.2	4.7	—16.0	—7.1	12.3	20.0	186	246	231	255
19.4	16.2	—11.8	9.3	—12.9	—6.3	22.2	9.0	367	353	325	301
0.9	11.9	15.3	9.3	—3.8	—2.7	14.1	18.7	3,532	3,637	3,340	2,539
2.0	25.7	16.1	9.5	—0.2	—2.1	11.3	11.2	1,568	1,539	1,251	968
0.0	1.9	14.7	9.1	—6.3	—1.4	16.0	23.9	1,965	2,098	2,089	1,571
—9.9	—19.0	9.0	—12.1	—5.9	—6.5	5.6	5.7	905	1,067	1,409	1,224
								38	36	26	33
								11	11	40	38
—0.4	5.1	9.8	2.4	—5.5	—4.2	11.7	13.3	5,017	5,329	5,292	4,313
								—83	—90	—77	—43
—8.8	14.0	2.3	3.0	5.5	0.0	16.4	21.8	639	664	582	489
—1.5	6.0	8.4	2.4	—4.2	—3.9	12.4	14.1	5,573	5,903	5,798	4,759
2.1	13.3	8.9	9.4	—5.4	—3.3	14.7	17.7	4,029	4,171	3,806	3,046

1. סך היצוא החקלאי
- א. הדרים
- ב. חקלאי אחר
2. יצוא תעשייתי למעט יהלומים
- א. מתכת, מכונות ואלקטרוניקה
- ב. תעשייתי אחר
3. יהלומים (נטו)
4. יצוא אחר
5. החזרות
6. היצוא נטו, בהתאם לנתוני סחר החוץ
7. התאמות מאזן התשלומים
8. יצוא סחורות ליוש"ע
9. סך כל יצוא הסחורות נטו, מותאם למאזן התשלומים
10. מזה: למעט יהלומים ויצוא ליוש"ע

(1) על בסיס רישום היצוא פו"ב.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וצנזור בנק ישראל.

בהתפלגות הגיאוגרפית של היצוא התעשייתי ניכרת מגמה ארוכת טווח – ירידת משקלן של ארצות אירופה ועליית משקלה של ארצות-הברית ביצוא. התפתחות זו משקפת שינוי מבני בהרכב הענפי של היצוא, שעיקרו ירידת-מה בענפי היצוא שרוב תוצרתם מיועד לארצות אירופה וצמיחה של הענפים המייצאים לארצות-הברית ולשאר העולם. (ראה לוח ההתפלגות הגיאוגרפית של היצוא ז'-נ'-5 ולוח התפתחות היצוא לארצות-הברית ז'-נ'-6).

אשר להתפלגות הענפית של היצוא – משקלם של ענפי המתכת, החשמל והאלקטרוניקה בסך היצוא התעשייתי למעט יצוא היהלומים עולה ברציפות זו השנה השלישית, ומשקלם של ענפי הטקסטיל וההלכה, הכימיה והתעשיות הקלות האחרות הולך ויורד¹⁷. התפתחות זו משקפת את גידול היצוא הביטחוני בשנים האחרונות, וכן את הצלחתן של תעשיות אזוריות עתירות ידע טכנולוגי. מתעורר הרושם, שתעשיות אלה נפגעו מקשיי השנים האחרונות פחות משנפגעו תעשיות עתירות עבודה שייצרו מוצרים סטנדרטיים ברווחיות נמוכה, תעשיות ששיעור הערך המוסף המקומי בהן נמוך ותעשיות הרגישות במיוחד לעלות העבודה ולשינויים בשער החליפין הריאלי. הצלחת היצוא התעשייתי של ישראל לצמוח בעתיד, ולמשוך אחריו את התעשייה המקומית, תלויה בהגדלת חלקו של היצוא עתיר הידע הטכנולוגי והפיתוח העצמי, שכן משקים מתפתחים המתבססים על עבודה זולה הולכים ודוחקים את התעשיות הסטנדרטיות בעולם המערבי.

יצוא ענפי החשמל והאלקטרוניקה היה השנה הענף המוביל ביצוא התעשייתי: ערך היצוא שלו גדל תוך 3 שנים מ-170 מיליוני דולרים לכ-465 מיליוני דולרים ב-1982; ההתפתחות המהירה של ענף זה משקפת הצלחה טכנולוגית בתחום הצבאי והאזרחי כאחד. גידולו של היצוא ב-1982 רובו יצוא ציוד קשר ומכשור אלקטרוני לבקרה ולשימושים רפואיים. גם השנה בלטו ההשקעות הניכרות בענף זה, ואלה מבשרות התפתחות נוספת, הצפויה בשנים הבאות. כיוון שחלק ניכר מיצוא ענפי האלקטרוניקה מבוסס על תהליכי ייצור עתירי טכנולוגיה, הרי כושר עמידתם בעת משבר ביצוא גבוה יחסית. גם העובדה, שהיצוא לאירופה בענפים אלה קטן ביחס למקובל בתעשייה הישראלית, עשויה להסביר מדוע נפגעו פחות מאחרים מירידת המטבעות האירופיים.

הירידה ביצוא כלי הובלה נובעת, רובה ככולה, מהצטמצמות היצוא של מטוסים אזרחיים ב-1982. כך, בעטיו של השפל בארצות-הברית, פחת במדה רבה יצואם של מטוסי המנהלים. בענפי הכימיה נפגע בעיקר יצוא מוצרי הדלק, אך פחת גם יצוא מוצרים כימיים אחרים. הירידה בענפים אלה נובעת מהשפל העולמי בביקוש לחומרי הדברה וחיטוי ולמוצרים כימיים אחרים.

בענפי הכרייה והחציבה נשמר ערך היצוא של השנה הקודמת, אך עובדה זו מסתירה את הקשיים הממשיים ששררו בענף. יצוא האשלג והפוספטים סובל זה שנתיים משפל חמור בביקוש, הכופה עליו ירידת מחירים חריפה כדי לשמור על מקומו בשוק העולמי. שפל זה, שהוא בעיקרו מחזורי, בא דווקא בתקופה שהבשילו ההשקעות בענף האשלג וכושר הייצור שלו גדל במדה ניכרת.

יצוא ענף המזון עלה מעט, למרות העובדה, שרוב יצואו מיועד לארצות אירופה, והוא חשוף לפגיעה מצד המחירים; קרוב למחציתו תעשיות שימורים של פרי הדר, ותעשיות אלה נתונות בתחרות קשה עם מדינות דרום-אמריקה, שמכרו מוצרי פרי הדר במחירי היצף. נראה שריכוך מסוים של הקשיים הוא פרי גידול ביצוא המזון למצרים, וכי במחצית השנייה של השנה יוצאו כמויות מזון מסוימות גם ללבנון.

¹⁷ כ-60 אחוזים מהגידול הכמותי המצטבר ביצוא בשנים 1977 – 1982 מקורו בענפי המתכת, האלקטרוניקה וכלי ההובלה.

לוח ז'-9
היצוא התעשייתי לפי ענפים ראשיים¹, 1979 עד 1982

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת											
במחיר				בכמות							
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979
(מיליוני דולרים)				(אחוזים)							
102	158	194	189	27.4	51.3	5.9	-17.9	2.2	2.6	15.9	18.5
256	298	339	349	12.1	11.2	1.2	-1.8	6.2	4.7	12.4	4.7
112	153	110	92	22.3	12.2	-6.7	-3.0	19.5	21.1	-23.1	-13.1
231	313	277	255	14.4	3.3	-11.8	-3.2	19.1	31.3	0.3	-4.8
6	7	8	7	32.5	-1.1	-4.4	-2.2	-46.6	25.5	22.1	-20.9
38	43	28	23	19.1	15.0	-6.6	-3.2	-3.8	-0.9	-31.3	-14.6
9	15	8	6	10.0	35.4	14.3	-2.8	103.5	16.3	-55.1	-13.3
16	21	21	20	10.0	35.4	14.3	-2.8	4.3	-4.1	-15.0	-1.1
93	128	108	107	15.5	16.3	-9.9	-10.6	11.5	18.8	-6.8	11.3
530	723	736	648	37.2	15.1	-3.3	-7.9	4.7	18.4	5.4	-4.5
10	16	17	14	16.5	19.2	0.2	-11.2	-39.5	35.0	6.0	-4.5
39	97	97	35	23.0	8.8	2.3	-7.0	7.9	132.0	-41.2	-34.9
317	377	464	515	9.7	11.8	6.2	4.8	-12.7	6.6	15.6	5.9
78	91	117	112	11.2	6.5	-2.2	-0.9	20.8	10.2	30.5	-3.0
171	287	387	466	10.7	16.7	-8.6	-2.1	12.4	44.1	47.5	22.9
364	398	513	440	9.7	10.2	-2.2	1.9	38.3	-0.8	31.9	-15.9
167	213	252	254	18.6	25.4	-3.8	-13.2	31.4	1.9	23.0	16.0
2,539	3,340	3,637	3,532	18.7	14.1	-2.7	-3.8	9.3	15.3	11.9	0.9

(1) על בסיס רישום היצוא פו"ב.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

התפלגות היצוא והתוספת ליצוא כתעשייה, למעט יהלומים, 1977 עד 1982
(אחוזים)

התפלגות התוספת ליצוא				התפלגות היצוא				
מצטבר — 1978				מצטבר — 1977				
1982	1982	1981	1980	1982	1981	1980	1979	
(מחירים קבועים)				(מחירים שוטפים)				
13	— 3	13	21	19	18	17	20	מתכת
29	334	42	24	13	11	9	7	חשמל ואלקטרוניקה
16	— 247	34	— 1	12	14	12	12	כלי הובלה
14	— 78	8	20	18	20	22	19	כימיה
4	85	6	1	5	5	5	4	מכרות ומחצבים
7	51	11	3	10	9	9	11	מזון
9	— 111	— 9	28	10	11	14	14	טקסטיל, הלבשה ועור
12	121	2	9	12	12	13	13	תעשיות קלות אחרות
								סך היצוא התעשייתי
100	100	100	100	100	100	100	100	למעט יהלומים

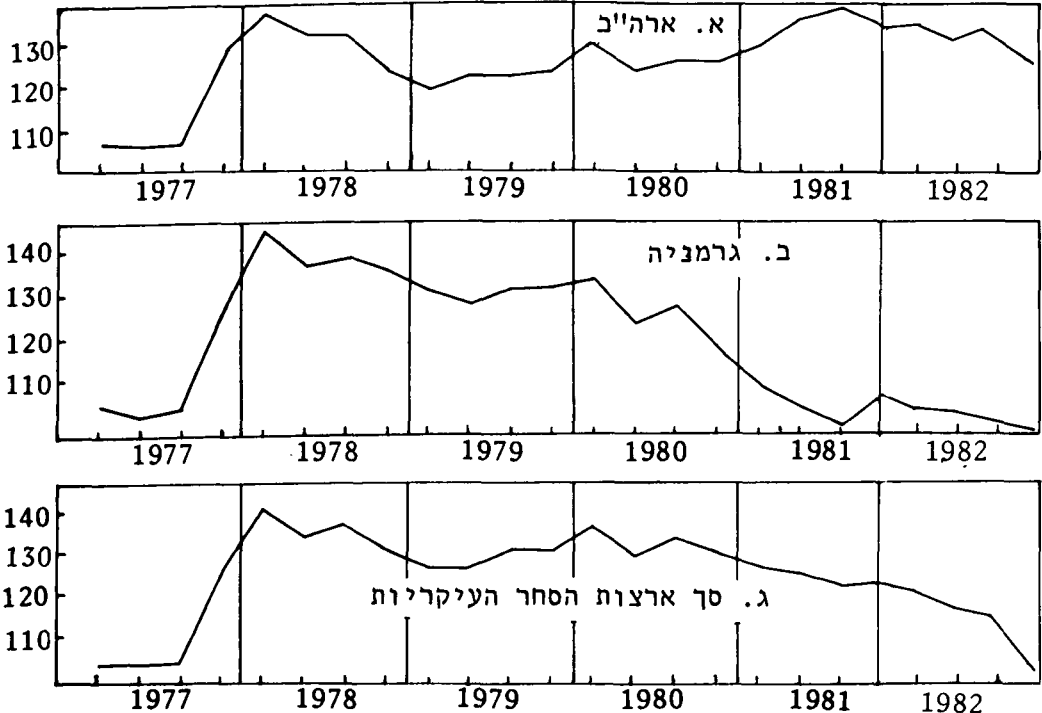
המקור: עיבודי בנק ישראל, על-פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ענפי הטקסטיל, ההלבשה והעור, נפגעו מאוד ב־1982. רוב היצוא של ענפים אלה מיועד לארצות השוק המשותף, וסובל משום כך מירידת המטבעות האירופיים, וחלקם הניכר של המוצרים הסטנדרטיים ביצוא זה חושף אותו לתחרות הקשה עם כלכלות מתחזקות מדרום-מזרח אסיה. ירידת הביקוש למוצרי הטקסטיל תחילתה בשנת 1980 וכבר אז נוצרו באירופה מלאים. שפל זה נמשך והעמיק, ויצוא ענפי הטקסטיל וההלבשה ירד תוך שנתיים מכ־475 מיליוני דולרים לכ־350 מיליון ב־1982. הואיל ויצוא זה רגיש במיוחד לשינויים בשערי החליפין ולתחרות בחוץ-לארץ, פעלו התנאים לרעתו: בגלל השפל ננקטו במערב צעדים להגנה על הייצור המקומי, ומאידך גיסא ירד כושר התחרות של הענף הישראלי. נפגעו מוצרי הטקסטיל, ההלבשה והעור ללא יוצא מהכלל, אבל בחינה של תת־ענפים מגלה, שבחלק ממוצרי ההלבשה היתה הפגיעה קטנה יותר, ואף נרשמו הצלחות מסוימות. יצוא מוצרי ההלבשה כולל מוצרי אופנה, הרגישים פחות לשינויים במחירים, ובתחום זה אנו רואים מעבר למוצרי אופנה ואיכות על חשבון המוצרים הסטנדרטיים.

דיאגרמה ז"5

מחירי מוצרים תעשייתיים בחוץ-לארץ ביחס למחירים המקומיים, 1977 עד 1982

(מדדים רב-עוניים, 1975 = 100)

הערות:

- (1) מחירים סיטוניים של תפוקת התעשייה בחוץ לארץ במדדי שקלים, מחולקים במחירים המקומיים המתאימים.
 - (2) התפתחות המחירים היחסיים בגרמניה בשנתיים האחרונות משקפת בקירוב את ההתפתחות בארצות אירופה העיקריות.
 - (3) ארצות הסחר העיקריות הן ארה"ב, גרמניה, בריטניה, צרפת והולנד. המדד שוקלל לפי התפלגות סחר החוץ של ישראל (יבוא ויצוא למעט יהלומים ודלק) בין ארצות אלו בשנת 1980.
- המקור: נתוני מחירים סיטוניים בחוץ לארץ ושערי חליפין - IFS; מחירים סיטוניים בארץ - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

היצוא החקלאי

ההתפתחויות בשערי החליפין בעולם מאז אמצע 1980 יצרו מציאות קשה ליצוא החקלאי: יצוא זה מיועד כמעט כולו לאירופה, ובשל הייסוף הריאלי של השקל לעומת המטבעות האירופיים - חלה החמרה נוספת ברווחיות הענף ב-1982. היצוא החקלאי ירד מ-600 מיליון דולרים ב-1981 לכ-550 מיליון דולרים השנה, רובה של ירידה זו - בענף ההדרים. כאמור, היצוא החקלאי תלוי כמעט לחלוטין בשוק האירופי: הוא מותאם לביקוש באירופה ונהנה מהקלות במס ומקרבה גיאוגרפית יחסית; משום כך כושר החימרן שלו נמוך, ויכולתו למצוא שווקים חלופים מוגבלת. בעיה נוספת, המפריעה ליצוא החקלאי לערוך התאמות בטווח הקצר, נעוצה בתכנון החקלאי ובמשך הזמן הנהוג בין תכנון לביצוע: בעוד שחלק ניכר מהיצוא החקלאי נקבע לפני העונה החקלאית, וכפוף לתנאי טבע, חלקו מתוכנן לטווח ארוך (למשל גידולים רב-שנתיים)¹⁸.

¹⁸ ההכרה בתכונות אלו של קשיחות היצוא החקלאי נמצאת ברקע המדיניות המקובלת, לפחות את החקלאים בעתות משבר ולספוג חלק מהירידה בהכנסותיהם. חלק מן הפיצויים האלה ניתן במסגרת של הסדרים הנוגעים לכלל היצוא, דוגמת הסדר ביטוח השער, אך עיקר הפיצוי מעוגן בהסדרים ענפיים.

לוח ז' 11
היצוא החקלאי, 1979 עד 1982

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
בכמות				במחיר								
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	
(אחוזים)								(מיליוני דולרים)				
								151	157	136	115	1. גידולי שדה
- 19.7	22.4	- 0.4	- 13.4	4.9	- 28.8	138.7	21.9	17	20	23	10	א. גידולי מקשה
15.0	9.8	- 0.6	70.4	- 14.9	9.8	8.5	5.7	120	122	102	94	ב. כותנה
29.1	18.0	3.1	- 21.5	- 25.7	1.4	11.2	4.9	12	12	10	9	ג. אגוזי אדמה
22.2	25.0	- 22.6	- 7.5	- 25.4	- 2.1	34.9	7.1	48	53	43	41	2. ירקות ותפוחי אדמה
								16	13	14	11	3. עופות ובעלי חיים
- 10.3	14.7	- 19.2	4.7	- 16.0	- 7.1	12.3	20.0	186	246	231	255	4. הדרים
								62	41	40	50	5. פירות
94.1	17.8	- 46.0	27.0	- 19.6	- 5.6	31.5	16.0	56	36	32	45	מטעים סוכרופיים ואחרים
								89	87	90	81	6. פרחים, שתילים וצמחי נוי
7.2	15.5	- 15.3	7.3	- 14.0	- 6.6	18.0	13.7	553	600	556	556	7. סך היצוא החקלאי
19.4	16.2	- 11.8	9.3	- 12.9	- 6.3	22.2	9.0	367	353	325	301	8. סך היצוא החקלאי למעט הדרים

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ההרכב הענפי של היצוא החקלאי משתנה במשך השנים, עקב פיתוח מתמיד של ענפים חדשים. בשנים האחרונות היינו עדים לשינויים ניכרים בענפים כמו כותנה, פרחים ואבוקדו, ולקשיים בענף ההדרים. לכן תלויים ענפי היצוא החקלאי בפיתוח ושיפורים מתמידים – טכנולוגיים ושיוקיים. המיוחד בשנת 1982 הוא אולי העדר הצלחה בולטת של ענף כלשהו, ולעומת זאת היו קשיים ברוב הענפים.

בלטה הירידה ביצוא ההדרים: תנאי האקלים הקשים של עונת תשמ"ב פגעו בטיב הפרי, וכן הכבירו על ייצואו תחרות קשה מצד מדינות אחרות באגן הים התיכון, וירידת הביקוש (בעיקר הביקוש לאשכוליות) באירופה.

ענף הכותנה סבל מן השפל שאפיין את הביקוש לכותנה בעולם, שפל זה – תולדת השפל בענף הטקסטיל – הביא לירידה ניכרת במחירי הכותנה. הוא פקד את הענף בתקופה של תנובת שיא, ובניסיון להימנע ממכירת הכותנה במחירי הפסד נצבר מלאי במהלך 1981. מחירי הכותנה הוסיפו וירדו ב-1982.

בעיה מורכבת יותר עמדה בפני יצוא האבוקדו. לאחר פגעי טבע קשים בחורף תשמ"א, שהפחיתו את התנובה לרמה נמוכה במיוחד, היתה העונה החקלאית של תשמ"ב מבורכת, וכן הבשילו שטחי אבוקדו חדשים. התפתחות זו מצד ההיצע לא לוותה בהתרחבות הביקוש; הענף נתקל בקשיי שיווק, שהביאו לירידה תלולה במחירים: אלה לא נפתרו, והם עתידים להחמיר בשנים הבאות, עם הבשלתם של שטחי אבוקדו נוספים.

יצוא הפרחים, שסבל גם הוא מבעיות של עודפי היצע לאחר גידול מהיר, התייצב בשנים האחרונות ברמה גבוהה.

ג. יבוא הדלק¹⁹

כמות הדלק המיובא גדלה בכ-8 אחוזים, אך יבוא הדלק ירד ב-1982 בכ-130 מיליון דולרים²⁰. ירידה זו מוסברת בירידת מחירים של 13 אחוזים, בשל התפתחויות בשוק העולמי²¹. ירידת מחירי הדלק גרמה לכמחצית מן השיפור הנמדד בתנאי הסחר בשנת 1982 והביאה לחיסכון של כ-290 מיליון דולרים.

מחיר ממוצע לחבית דלק גולמי, (מחירי יבוא, סי"פ), 1978 – 1982

	1982	1981	1980	1979	1978
הארצות התעשייתיות	34	37	33	19	14
ישראל	32	34	34	22	13

כיוון שסל מוצרי הדלק המופק בבתי הזיקוק שונה מהרכב הביקושים המקומיים, מייצאת ישראל גם תזקיקי דלק. יצוא זה, הכלול ביצוא הסחורות, הוא קטן יחסית, ונתון לתנודות גדולות בכמות (בעיקר עד לשנת 1979) ובמחיר.

¹⁹ כולל דלק גולמי, תזקיקים ופחם.

²⁰ ראה לוח ז' 3.

²¹ דיון מפורט על כך ראה בפרק ו', "ענפי המשק", סעיף האנרגיה.

לוח ז' 12
ההתפתחויות בענף ההלומים, 1975 עד 1982

1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	1975	
א. מיליוני דולרים, מחירים שוטפים								
905	1,067	1,409	1,224	1,318	1,003	712	549	1. יצוא יהלומים, נטו
572	529	1,120	920	1,130	982	638	426	2. יבוא יהלומים, נטו
77	43	125	75	77	44	22	14	מזה: יהלומים מלוטשים
333	538	289	304	188	21	74	123	3. עודף היצוא
ב. אלפי קאראטים								
2,014	2,165	2,349	2,153	2,570	3,356	3,304	2,701	4. יצוא יהלומים, נטו
3,922	3,178	5,174	5,082	7,140	11,355	6,729	5,944	5. יבוא יהלומים, נטו
3,725	3,105	5,072	4,998	6,993	11,213	6,624	5,879	מזה: גולמיים
197	73	102	84	147	142	105	65	מלוטשים
ג. מדדים, 1975 = 100								
2.05	1.48	2.26	2.42	2.89	3.49	2.07	2.23	6. היחס בין יבוא יהלומים גולמיים לעודף יצוא יהלומים מלוטשים
ד. מיליוני דולרים, מחירים שוטפים								
73	81	100	92	105	126	121	100	7. כמויות יצוא
72	61	115	103	139	197	148	100	יבוא
225	239	256	242	229	145	107	100	8. מחירים יצוא
187	205	228	209	191	117	101	100	יבוא
120	117	112	116	120	124	106	100	9. תנאי הסחר
640	760	1,097	912	952	700	577	470	10. יבוא יהלומים נגזר
265	307	312	312	366	303	135	79	11. יצוא, ערך מוסף
- 70	- 231	23	8	178	282	61	- 44	12. השקעה במלאי

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ותיכודי בנק ישראל.

יבוא ויצוא של שירותי תדלוק אינם נכללים בסעיפי הסחורות, ונרשמים כחלק מ"שירותי הנמל", בסעיף שירותי התחבורה. ב-1982 הסתכם יבוא הדלק הכלול בשירותים ב-209 מיליון דולרים, ויצוא הדלק — ב-67 מיליון.

ד. ענף היהלומים

המשבר בענף היהלומים, שהחל לאחר 1977, נמשך ברציפות והחריף בשנת 1982. השילוב של שפל עולמי בביקוש, עודפי מלאי בארץ, שיעורי ריבית גבוהים בעולם ומדיניות קיצוץ האשראי המוכוון — הביא ב-1981 וב-1982 להצטמצמות רצופה במלאי היהלומים, לירידת מחיריהם ולהתכווצות הענף: היקף הייצור והיצוא הוסיפו לרדת והתעסוקה ירדה.

השפל העולמי בענף היהלומים החל עוד ב-1978, לאחר עלייה מהירה של מחירי היהלומים המלוטשים, והחמיר מחמת חוסר הגמישות של המחירים, הנקבעים במדה רבה ככוחם של מונופולים בענף. התוצאה הישירה הייתה הצטברות מלאים בעולם וירידה בהיקף הפעילות. בתנאי הסחר של ענף היהלומים חל שיפור חדר, הודות לפיגור של מחירי היהלומים הגולמיים אחרי מחירי היהלומים המלוטשים. תנאי אשראי נוחים במיוחד, שהענף הישראלי נהנה מהם, הביאו בשנת 1977 לצבירה מהירה של מלאי יהלומים גולמיים, על סמך ציפיות לעליית מחירי היהלומים ומתוך כוונה לצבור רווחי הון. מחירי היהלומים הגולמיים אמנם עלו במדה ניכרת, אולם רווחי הון אלו לא הגיעו לכלל מימוש, בגלל ירידת הביקוש העולמי, והענף נותר עם מלאי גדול יתר על המדה של יהלומים גולמיים.

השפל העולמי בביקוש ליהלומים פגע בסוגי היהלומים השונים במדות שונות: נפגע בעיקר הביקוש לאבנים בינוניות וגדולות, המשמשות למטרות השקעה, בעוד שהמסחר באבנים קטנות, המשמשות בייחוד לתכשיטים נפגע פחות. ענף היהלומים הישראלי החל משנה את הרכב היצוא שלו, ומגדיל את חלקן של האבנים הקטנות בו.

המשבר החריף ב-1981. מיתון כלכלי במערב העמיק את השפל בביקוש ליהלומים, ומחיריהם הוסיפו לרדת. שיעורי הריבית הגבוהים ומגמת התחזקות הדולר ייקרו את מחיר אחזקת המלאי ויצרו אלטרנטיבה עדיפה להשקעות. בתחילת 1981 נקט בנק ישראל מדיניות של קיצוץ האשראי המוכוון²². במקביל לקיצוץ באשראי צמצם סינדיקאט היהלומים, את ההקצבות לישראל. כתוצאה מכך פחת יבוא היהלומים לכמחצית מגודלו ב-1980, והמלאים הצטמצמו במדה ניכרת. בענף מצוי מלאי יהלומים גולמיים ומלאי יהלומים מלוטשים גם יחד; עקב הקטנת המכירות והגדלת חלקם של היהלומים הקטנים בשיווק, חלה הירידה בעיקר במלאי היהלומים הגולמיים: מצד אחד נותר בידי הענף מלאי יהלומים בינוניים שהיה קשה למכור, ומצד שני שמר הענף על פעילות על-ידי ליטוש יהלומים. כך גדל חלקם של היהלומים המלוטשים במלאי, מעבר לרמה המקובלת בשנים הקודמות. קשה לאמוד את שינויי המלאי; מאומדן גס ל-1981 מתקבלת ירידה של כ-250 מיליון דולרים.

המשבר הוסיף והחריף בשנת 1982. היצוא המשיך לרדת והגיע לסך של כ-900 מיליון דולרים, תוך ירידה נוספת במחירים וצמצום נוסף במלאי. בחודש אפריל 1982 חל באשראי קיצוץ נוסף, תוך חיזוק הקשר של האשראי לייצור ולערך המוסף²³. ברביע האחרון של 1982 ובראשית 1983 חל גידול ביצוא וכיבוא של היהלומים.

²² עד 1980 היה האשראי צמוד למלאי, ומשום כך הוכתב נפח האשראי למעשה על-ידי פעילות היהלומנים. בסוף 1980 צומצמו שיעורי המימון, אבל הנפח הכולל לא ירד. משום כך שונתה שיטת הקצבת האשראי, וב-1981 הונהגו תקרות מימון לאשראי המוכוון. תקרות אלו הונמכו בשלבים.

²³ מתוך כוונה שלא לסבסד אחזקת מלאי, הוחלפה שיטת המימון הקודמת בשיטה המבססת את האשראי על הערך המוסף ביצוא. בפועל מוכתב אשראי זה על-ידי היקף התעסוקה בענף. משמעות השינוי בשיטת המימון היא צמצום דראסטי באשראי, וכדי למנוע זעזועים, הועמדו לרשות הענף מכסות מעבר למימון מלאי. מכסות אלו נקבעו למשך שנתיים, והן מופחתות בהדרגה עד לכיטולן באפריל 1984.

ה. חשבון השירותים

עודף היבוא בשירותים עלה בשנת 1982 בכ-600 מיליון דולרים²⁴. כמחצית הגידול היא בסעיף שירותי ההון, הקשור רק בחלקו לפעילות השנה השוטפת, והמחצית השנייה מסכמת הרעה במדות עוצמה שונות במרבית הסעיפים האחרים, ובמיוחד – ירידה של יצוא התיירות ושל עודף היצוא בסעיף "שירותים אחרים". בכמה מסעיפי השירותים נבדלה התפתחות מחירי היצוא מזו של היבוא: בעוד שמחירי היצוא שיקפו את רמת המחירים המקומית ועלו במונחי דולרים – ירדו מחירי היבוא, ששיקפו את רמת המחירים בעולם, ובעיקר באירופה. לפיכך פער הכמות בין היצוא ליבוא גדול עוד יותר.

בדיקת התפתחות עודף היבוא בחשבון השירותים מאז שנת 1975 מגלה שיפור בין 1975 ו-1980 והרעה ניכרת לאחר מכן, בעיקר בשנת 1982: עודף היבוא של שירותי ההון, שעמד בשנים 1975 עד 1978 על רמה שבין 400 ל-500 מיליון דולרים, הוכפל בין 1979 ל-1982, והגיע ל-1,100 מיליון דולרים בשנה האחרונה. עודף היצוא הכולל ביתר הסעיפים (למעט הובלת מטעני יבוא בחברות ישראליות) עלה בין השנים 1975 ל-1980 מ-115 ל-800 מיליון דולרים (כשליש מהשיפור הזה חל ב-1980), וירד בשנתיים האחרונות עד לרמה של 250 מיליון דולרים. תרומתו הגדולה של סעיף שירותי ההון לגירעון הכולל מוסברת בעיקרה בגירעון הבסיסי הקיים בסעיף שירותים זה, בשל היותה של ישראל משק לווה נטו: כשלושה רבעים מעודף היבוא נובע מהפער בין תשלומי הריבית לתקבולי הריבית, והיתר – מחשבון הדיבידנדים. מבדיקת חשבון הריבית לפי סקטורים מצטיירת התמונה הבאה: עודף תשלומי הריבית של הסקטור הציבורי גדל ב-1982 ב-30 אחוזים, ותרם כמחצית מהגידול בעודף תשלומי הריבית. המחצית האחרת משקפת הכפלת עודף תשלומי הריבית של הבנקאות המסחרית, וירידה בת 25 אחוזים בעודף תשלומי הריבית של הסקטור הפרטי האחר. התפלגות זו אינה מבטאת את תרומותיהם של הסקטורים לגירעון בחשבון השוטף, אלא את חלקם בגיוס המימון בחוץ-לארץ. בחשבון כולל היה בתשלומי הריבית גידול רב, המשקף בעיקר את הגידול הריאלי בחוב החיצוני²⁵.

יצוא התיירות ירד השנה ב-83 מיליון דולרים, מספר התיירים הנכנסים ירד ב-12 אחוזים, ומספר הלינות במלונות לתיירים ירד ב-19 אחוזים. הגורמים שהשפיעו – מעבר לצמצום התיירות בעולם, תוצאת המיתון בארצות התעשייתיות – היו עליית מחירה של התיירות בארץ ביחס למחירי ארצות התיירות באירופה ומלחמת שלום הגליל. מגמת הירידה, שהחלה ב-1981, החריפה כרבעים השני והשלישי של 1982. על רקע זה תמונה עליית המחירים (כמונחי דולרים) שנרשמה בסעיף זה ב-1982. עלייה זו מרמזת על כך, שהמחירים בענף נקבעים בהתחשב בעיקר ברמת המחירים המקומית, ופחות – במחירי התיירות בארצות המתחרות.

כניסות תיירים, שיעורי גידול רבעוניים לעומת הרביע הקודם, נתונים מנוכחי עונתיות

1982					1981				
סך הכול	I	II	III	IV	סך הכול	I	II	III	IV
-3.3	-3.1	5.2	-4.7	-2.7	-12.3	2.0	-10.3	-6.0	-1.5

²⁴ ראה לוח ז', ז'-3, ז'-7, ז'-8. ראוי לנכות מעודף היבוא את הובלת מטעני היבוא בחברות ישראליות, הכלולה בצד היצוא של חשבון השירותים מסיבות טכניות בלבד. ניכוי הסעיף ב-1982 אינו משנה את תמונת הגידול בגירעון. חשבון השירותים נידון מעיקרו במונחי דולרים שוטפים, אלא אם כן צוין אחרת. מדדי המחירים של סעיפים אלו מהימנותם נמוכה במיוחד, ולכן לא הבאנו אותם בלוחות הנוכחים לעיל.

²⁵ פירוט נוסף ראה בסעיף "נטל החוב החיצוני" בפרק זה.

לוח ז'-13
חשבון השירותים, 1978 עד 1982¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1978	
(אחוזים) ²				(מיליוני דולרים)					
—1.6	4.2	9.9	20.2	1,080	1,097	1,053	958	797	יבוא
—6.0	3.5	18.4	10.4	1,343	1,428	1,380	1,166	1,056	יצוא
מזה: ללא									
—8.6	0.6	21.9	6.0	1,000	1,094	1,087	892	842	מטעני יבוא
				—263	—331	—327	—208	—259	עודף יבוא
מזה: ללא									
				80	3	—34	66	—45	מטעני יבוא
5.5	16.8	15.0	33.4	647	613	525	457	342	יבוא
—7.9	8.2	13.2	15.6	893	970	896	792	685	יצוא
				—246	—357	—371	—335	—343	עודף יבוא
				—2	—21	5	8	25	עודף יבוא
ממשלה לנמ"א:									
				102	104	133	112	130	עודף יבוא
שירותים אחרים:									
30.2	59.0	11.9	7.7	774	594	374	334	310	יבוא
8.3	1.3	20.9	58.9	876	809	798	660	415	יצוא
				—102	—215	—426	—326	—105	עודף יבוא
סך השירותים									
למעט הון ויוש"ע:									
8.1	14.7	11.5	16.3	2,638	2,440	2,128	1,910	1,643	יבוא
—3.4	4.7	17.1	21.1	3,149	3,260	3,114	2,659	2,195	יצוא
				—511	—820	—986	—749	—552	עודף יבוא
18.8	18.0	42.5	38.9	2,757	2,320	1,966	1,380	994	שירותי הון: יבוא
11.6	41.2	30.2	63.5	1,657	1,485	1,052	808	494	יצוא
				1,100	835	914	572	500	עודף יבוא
שירותים מיוש"ע:									
				220	205	176	180	112	עודף יבוא
סך השירותים:									
12.8	15.8	23.7	25.8	5,743	5,091	4,396	3,556	2,828	יבוא
1.3	13.5	20.8	28.4	4,935	4,871	4,292	3,553	2,768	יצוא
				809	220	104	3	60	עודף יבוא
מזה: ללא									
				1,152	554	397	277	274	מטעני יבוא

(1) על בסיס רישום יבוא הסחורות סייף ויצוא הסחורות פו"ב. יבוא שירותי הובלה וכיטוח של סחורות היבוא כלולים ביבוא הסחורות. אך הובלה וכיטוח של מטעני יבוא בחברות ישראליות כלולים ביצוא.

(2) השינוי באחוזים חושב לפני עיגול המספרים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

יבוא התיירות גדל השנה כ-5.5 אחוזים, במונחי דולרים שוטפים, ועל רקע ירידת מחירים קלה (במונחי דולרים) מתקבלת עלייה כמותית של כ-7 אחוזים. מספר הישראלים שיצאו²⁶ עלה כ-7 אחוזים, לאחר גידול רב של 27 אחוזים ב-1981 וירידה של 1.5 ב-1980. כללית, נמשכת המגמה הרב-שנתית של גידול באחוז היוצאים לחוץ-לארץ מתוך האוכלוסייה הקבועה, מגמה הנשענת על העלייה בהכנסה ועל הירידה במחירי התיירות — ובמיוחד בדמי הנסיעה, עם התפתחות טיסות השכר.

ביבוא שירותי התחבורה (למעט הובלת מטעני יבוא) נוצר השנה עודף של כ-80 מיליון דולרים, לאחר חשבון מאוזן ב-1981 ועודף היצוא קטן ב-1980. כמחצית מעודף היבוא הוא בסעיף "דמי הנסיעה", שבו ירד היצוא ברביע האחרון של השנה, ירידה הקשורה לשכירת "אל-על". (זו קוזה חלקית בפעילות חברות תעופה אחרות). היבוא והיצוא נבדלו זה מזה בהתפתחות המחירים בדולרים, התפתחות המגדילה את עודף היבוא המחושב כמותית מעבר לזה הנרשם בדולרים שוטפים. בענף הובלת המטענים, בצד היצוא של שירותי התחבורה, נשמרו המחירים במונחי דולרים, על רקע ירידת מחירים בעולם. תופעה זו מוסברת, כנראה, בקיום חוזים ארוכי טווח בין יצואנים ויבואנים ישראלים לחברות ההובלה, שמנעו הרעה גדולה יותר בגירעון בסעיף זה.

ו. הסחר עם יהודה ושומרון ועם חבל עזה

הסחר עם יהודה ושומרון ועם חבל עזה נושא אופי של סחר פנים ומתנהל במטבע מקומי. חלק מהגורמים המשפיעים עליו שונים מאלו הפועלים על הסחר עם הארצות שמעבר לים.

מאזן התשלומים של ישראל עם יהודה, שומרון ועם חבל עזה, 1975 עד 1982
(מיליוני דולרים)

	1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976
יבוא סחורות מיוש"ע	258	289	224	169	165	154	143
יבוא שירותים מיוש"ע	348	331	302	266	191	193	189
מזה: שכר עבודה	328	310	283	256	180	180	179
יצוא סחורות ליוש"ע	639	664	582	489	390	466	392
יצוא שירותים ליוש"ע	129	126	127	86	79	85	80
עודף היצוא ליוש"ע	162	170	183	140	113	204	140

בעודף היצוא ליוש"ע ניכרת בשנתיים האחרונות ירידה ריאלית. שירותי העבודה הם הסעיף הגדול ביותר בצד היבוא — כ-55 אחוזים מסך היבוא מיוש"ע. היבוא התרחב במדה ניכרת משנת 1978 ואילך. ההתרחבות בשנת 1982 משקפת עלייה במספר המועסקים מיוש"ע, ואילו

²⁶ לשם אומדן מספר היוצאים למטרת חיירות השתמשנו בנתונים על תושבים שחזרו תוך שלושה חודשים.

בשנת 1981 נבעה ההתרחבות מעלייה בשכר למועסק (במונחים דולריים). כ־20 אחוזים מיבוא הסחורות הוא מוצרי חקלאות, והשאר — מוצרי תעשייה, בעיקר תשומות לבנייה וחזרה של מוצרים שהועברו ליוש"ע לשם גימור. התפתחותם קשורה בעיקרה בהתפתחות הבנייה וכמה מענפי התעשייה המקומית.

כצד היצוא גבוה משקלן של הסחורות — בהן סחורות מיובאות, המועברות ליוש"ע ללא כל עיבוד נוסף. כ־85 אחוזים מכלל יצוא הסחורות הם מוצרים תעשייתיים והשאר הוא מוצרים חקלאיים.

3. העברות חד־צדדיות²⁷

ההעברות מחוץ לארץ (נטו) ירדו השנה כ־315 מיליוני דולרים. הצמצום התרכז בהעברות הבין־ממשלתיות (מארצות הברית) ובתרומות למוסדות הלאומיים והפריטיים. תרומות אלה הצטמצמו השנה כ־15 אחוזים לעומת אשתקד — וזאת, בין השאר, על רקע השפל העולמי.

לוח ז'־14
העברות חד־צדדיות¹, 1978 עד 1982
(מיליוני דולרים)

1982									
IV	III	II	I	1982	1981	1980	1979	1978	
857	278	561	926	2,622	2,938	2,970	2,793	2,230	א. סך כל ההעברות (ב+ג)
282	261	253	273	1,069	1,150	1,133	1,085	920	ב. הסקטור הפרטי
108	112	110	111	441	437	469	440	407	1. פיצויים מגרמניה
157	130	129	123	539	534	601	571	461	2. העברות פרטים כמזומן
73	55	52	52	232	232	258	211	282	מזה: העברות אישיות ושל עולים
84	75	77	71	307	302	343	360	179	עולים אחרים
5	6	6	4	21	23	28	26	18	3. העברות פרטים בסחורות
42	35	35	62	174	263	109	138	109	4. העברות מלכ"ר
30	22	27	27	106	107	74	90	75	5. העברות פרטים לחו"ל
575	17	308	653	1,553	1,788	1,837	1,708	1,310	ג. הסקטור הציבורי
149	26	117	62	354	436	338	309	311	6. העברות המוסדות הלאומיים
0	0	0	0	0	0	3	6	4	7. העברות המוסדות בסחורות
426	—9	191	591	1,199	1,352	1,496	1,393	995	8. העברות בין ממשלתיות ²

(1) ההפרשים בין הנתונים כלוח זה לבין נתוני לוח ז'־2 נובעים מעיגולים.

(2) בניכוי העברות הממשל.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

²⁷ ראה לוחות ז'־2 וז'־14.

ניכוי ההעברות במחירי היצוא²⁸ מאפשר להעריך את תרומתן הריאלית (במונחי גורמי ייצור מקומיים) למימון עודף היבוא. במונחים ריאליים היו ההעברות יציבות בשש השנים האחרונות. בשנתיים האחרונות קיזזה ירידת מחירי היצוא את הירידה הנומינלית בהעברות. ההעברות מממנות, זה שנים רבות, יותר ממחצית עודף היבוא של המשק, וכך היה גם השנה. עם זאת פחת שיעור מימון זה בשנתיים האחרונות, לעומת השיעור הממוצע בשנות ה-70 (72 אחוזים), והגיע ל-68 אחוזים בשנה שעברה ול-56 אחוזים השנה. התפתחות זו נובעת בעיקר מהאצת הגידול בעודף היבוא בשנתיים האחרונות (12 אחוזים לשנה, בממוצע).

4. חשבון ההון

יבוא ההון הכולל הסתכם השנה ב-2.9 מיליארד דולרים. סכום הגדול בכמיליארד דולרים מזה של אשתקד²⁹. כ-2.1 מיליארד מסכום זה מימנו את הגירעון בחשבון השוטף, והשאר הגדיל את יתרות מטבע החוץ של המוסדות המרכזיים³⁰.

להלן נבחן את הגורמים ליבוא הון זה מצד ההיצע (מדיניות בנק ישראל ותיווך הבנקים) ומצד הביקוש לאשראי במטבע חוץ לחושבי ישראל (הנידון בסעיף על הסקטור הפרטי הלא-פיננסי). במחצית הראשונה של 1982 גדל הגירעון בחשבון השוטף של הסקטור הפרטי, שהביא לרכישות מטבע חוץ גדולות מבנק ישראל; בסך הכול רכש הציבור כמיליארד דולרים, שהם יותר מרכישות מטבע החוץ (נטו) מבנק ישראל במשך כל שנת 1981 (ראה לוח ז'-15). באותה תקופה פרע הסקטור הפרטי הלא-פיננסי אשראי במטבע חוץ לבנקים, והתפתחות זו כשלעצמה מחייבת פירעון לחוץ לארץ. ההתחייבויות נטו של מערכת הבנקאות לחוץ לארץ הצטמצמו באותה תקופה רק בכ-160 מיליון דולרים, כי באותה תקופה הועבר מימון האשראי המוכוון ליצוא מבנק ישראל לבנקים.

הפירעונות הגדולים של אשראי במטבע חוץ, שפרע הסקטור הפרטי למערכת הבנקאות במחצית הראשונה של השנה, והתרחבות הגירעון בחשבון השוטף, הובילו לשינוי במדיניות יבוא ההון (לזמן ארוך ובינוני), כדלקמן:

באוגוסט 1982 בוטלה ההקפאה³¹ על יבוא ההון לטווח בינוני וארוך. לשם כך איפשר בנק ישראל לבנקים לגייס פיקדונות למתן הלוואות, בנוסף על הקיימים, בתנאי שמתוכם יינתנו הלוואות לתקופה ממוצעת בת שנתיים וחצי לפחות. כדומה לפיקדונות למתן הלוואות ליבוא ציוד, גם אלה פטורים מהוראות הנזילות, מתקרות האשראי, מהפקדה חוזרת בחוץ לארץ

²⁸ הניכוי נעשה במדד מחירי יצוא הסחורות ללא יהלומים (ממוצע שנתי, פאשה), כקירוב למחירי התוצר הסחיר. אלה השינויים שחלו במדד זה בשנים האחרונות (באחוזים):

1982	1981	1980	1979	1978	1977
-5.4	-3.3	14.7	17.7	12.9	6.7

²⁹ אנו מניחים, שהטעויות וההשטות במאזן התשלומים הן חלק מחשבון ההון.

³⁰ ראה לוח ז'-18.

³¹ עם הליברליזציה ב-1977, הותרו תנועות הון חופשיות לחוץ לארץ ומחוץ לארץ. בעקבות יבוא ההון הרב במחצית השנייה של 1978 הקפיא בנק ישראל את ההיתר הכללי בנובמבר 1979. ניתנו רק היתרים מיוחדים ליבוא הון לייעודים מסוימים (רכישת כלי תעופה, ספנות, ציוד תעשייתי, מספוא, דלק ועוד). הון זה גויס בעיקר באמצעות פיקדונות למתן הלוואות, המאופיינים בדרך כלל בריבית נוחה ובמועד פירעון נוח.

לוח ז'-15
מאזן התשלומים של הסקטור הפרטי, 1980 עד 1982
 (מיליוני דולרים)

1982						
IV	III	II	I	1982	1981	1980
1. גירעון בחשבון השוטף — סקטור פרטי						
194	628	423	364	1,609	589	552
2. רכישות הסקטור הפרטי מיתרות בנק ישראל ¹						
0	324	461	467	1,252	894	860
3. יבוא הון נגזר (2) — (1) = (3)						
194	304	— 38	— 103	357	— 305	— 308
4. יבוא הון נרשם ²						
496	342	207	— 147	898	457	736
א. באמצעות הבנקים						
317	617	— 140	— 22	772	121	124
ב. ישיר לזמן ארוך						
6	— 40	51	— 27	— 10	— 39	— 188
ג. ישיר לזמן קצר						
173	— 235	296	— 98	136	375	800
5. טעויות והשמטות, סקטור פרטי						
— 302	— 38	— 245	44	— 541	— 761	— 1,044
(5) = (3) — (4)						
6. סך כל הטעויות וההשמטות						
— 390	119	— 129	375	— 25	— 661	— 692

(1) נתון זה חושב כדלקמן: העברות הסקטור הפרטי, בתוספת שינוי בפיקדונות של חושבי חוץ (פת"ח), של בנקים זרים (פב"ז), ופיקדונות תושב להלוואות (פת"ל). נתון זה כסעף 4.א. מנוכה מהשפעת השתתפות הבנקים בקרנות היצוא.
 (2) יבוא ההון הנרשם שווה לסך כל יבוא ההון הבנקאי, הציבורי והפרטי הלא-פיננסי. בניכוי השתתפות הבנקים בקרנות היצוא.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (חוץ מסעף 2) ועיבודי בנק ישראל.

ומתוספת הריבית. כמו כן המשיך בנק ישראל גם במחצית השנייה של 1982 במדיניות להגדלת השתתפות מערכת הבנקאות במימון קרנות היצוא, מדיניות שהחלה ב-1981. יחד עם האטת הפיחות, שחלה בספטמבר 1982, הביאו צעדים אלה לתוספת יבוא הון — תוך העדפת יבוא הון לזמן ארוך — ולהקטנת הרכישות מיתרות בנק ישראל. הצעדים גם חיזקו את הגישה האומרת, שהסקטור הפרטי יממן את הגירעון שלו בעצמו, וכך יהיה מודע להשלכותיו של גידול הגירעון בחשבון השוטף הפרטי.

א. מערכת הבנקאות

ב-1982 גדלו סך הפיקדונות מחוץ לארץ במאזן הבנקים ב-2.3 מיליארד דולרים. נכסיהם כלפי חוץ לארץ גדלו באותה תקופה ב-0.8 מיליארד דולרים, כך שהתחייבויותיהם נטו גדלו ב-1.5 מיליארד דולרים. חלק מסכום זה יועד למימון אשראי ליצוא, במסגרת השינוי הנזכר בקרנות היצוא, והיתר יועד בעיקרו כאשראי לטווח ארוך וכינוני לתושבי ישראל (כולל אשראי ליבוא ציוד). סיכום ההתפתחויות האלה מוצג בלוח הבא:

198 בנק ישראל, דין וחשבון 1982

שינויים במאזן מטבע החוץ של מערכת הבנקאות בישראל ב־1982

נכסים		התחייבויות	
עלייה בנכסים כלפי חו"ל	0.8	גידול בהתחייבויות כלפי חו"ל	2.3
פת"ח בבנק ישראל	0.13		
אשראי לתושבי ישראל נטו (כולל אשראי מוכון נטו)	1.45		
אשראי לממשלה	-0.02		
גידול בשימושים המקומיים במט"ח			
(=גידול בהתחייבויות נטו כלפי חו"ל)		1.5	
סך כל הגידול		2.3	2.3

מאחר שמאזן מטבע החוץ הכולל של הבנקים הוא מאוזן (על פי הוראות בנק ישראל), אין בתוספת יבוא ההון שתוארה לעיל סיכון מטבע (מטבע חוץ/שקלים) לבנקים. מכאן, שכל עוד קיים מירווח חיובי בין הריבית שגובים הבנקים על הלוואות במטבע חוץ במשק לבין הריבית שהם משלמים לחוץ לארץ, מעוניינים הבנקים להביא את יבוא ההון שמתיר בנק ישראל.

ב. הסקטור הפרטי הלא־פיננסי

כידוע, הצטמצם בשנים האחרונות היצע האשראי לזמן ארוך וכינוני בשווקים הפיננסיים בעולם, כולל הלוואות כאלה בשיעור ריבית נייד. יתירה מזאת, תושב חוץ חייב בתשלום מס הכנסה בישראל על הכנסותיו מריבית על הלוואות לתושבי ישראל. מסיבות אלה לא הגדיל הסקטור הפרטי את יבוא ההון הישיר לזמן ארוך וכינוני (לוח ז'־15 סעיף 1.ב), ואת הנזילות הדרושה השיג (כמתואר בסעיף הקודם) בתיווך הבנקים.

הביקוש לאשראי במטבע חוץ הוא חלק מהביקוש הכולל לאשראי, שהיה מוגבל בתקרות במשך מרבית השנה. השימושים במשק גדלו השנה ב־5 אחוזים. משנת 1979 עד לאמצע 1982 — חלה ירידה בלקיחת אשראי במטבע חוץ מהבנקים (לא כולל אשראי מוכון במטבע חוץ). ירידה המתיישבת עם העובדה, שהריבית המקומית על משיכות יתר (ריבית החח"ד) היתה רוב הזמן נמוכה מן העלות הצפויה על אשראי במטבע חוץ³². במהלך 1982 ירדה עלות האשראי

³² עלות צפויה של אשראי במטבע חוץ מוגדרת כדלקמן: ריבית על הלוואות במטבע חוץ + תוספת ריבית + פירות צפוי של השקל. אנו מניחים, שהפירות הצפוי שווה לפירות הממוצע בפועל בחצי השנה האחרונה במשק. ללא הגבלות על תנועות הון בינלאומיות, היינו מצפים לכך, שלא ייווצר פער משמעותי בין הריבית המקומית לבין העלות הצפויה על האשראי מחוץ לארץ. פערים כאלה יכולים לנבוע מחוסר תחלופה מושלמת בין נכסים פיננסיים מקומיים לזרים. הסיבות לכך הן, בין היתר, סיכון שונה על נכסים דומים (כגון איגרות חוב ממלכתיות) ומסוי שונה בארצות שונות. כאמור לעיל, היו במשק הישראלי בשנים האחרונות שינויים תכופים במדיניות תנועות ההון, שעשויות לגרום לפערים כאלה, לפחות בטווח הקצר.

לוח ז' 16
הלוואות לזמן ארוך ובינוני, 1978 עד 1982
(מיליוני דולרים)

1982										
IV	III	II	I	1982	1981	1980	1979	1978		
559	777	607	343	2,286	2,357	2,215	2,096	1,914	1. סך כל תקבולי ההלוואות	
487	660	528	287	1,962	2,018	1,999	1,729	1,465	א. סקטור ציבורי	
164	165	117	111	557	518	450	414	430	מזה: מילווה העצמאות והפיתוח	
281	418	289	98	1,086	1,111	1,368	1,142	904	הלוואות ממשלת ארה"ב	
72	117	79	56	324	339	216	367	449	ב. סקטור פרטי לא פיננסי	
296	240	277	240	1,053	1,119	957	839	866	2. סך כל פירעון ההלוואות	
217	143	202	159	721	746	604	605	585	א. סקטור ציבורי	
114	94	102	90	400	440	298	334	244	מזה: מילווה העצמאות והפיתוח	
44	33	48	52	177	205	215	204	197	הלוואות ממשלת ארה"ב	
79	97	75	81	332	373	353	234	281	ב. סקטור פרטי לא פיננסי	
263	537	330	103	1,233	1,238	1,258	1,257	1,048	3. סך כל ההלוואות נטו	
270	517	326	128	1,241	1,272	1,395	1,124	880	א. סקטור ציבורי	
50	71	15	21	157	78	152	80	186	מזה: מילווה העצמאות והפיתוח	
237	385	241	46	909	906	1,153	938	707	הלוואות ממשלת ארה"ב	
-7	20	4	-25	-8	-34	-137	133	168	ב. סקטור פרטי לא פיננסי	

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה הציבורי בנק ישראל.

במטבע חוץ, ירידה שהשתלכה במדיניות להאחדת שיעורי הריבית במשק: במחצית הראשונה של השנה צומצמה בהדרגה תוספת הריבית על הלוואות במטבע חוץ, במהלך השנה ירדה הריבית בחוץ לארץ, ומאז ספטמבר הואט גם קצב פחות השקל³³. הגדלת היצע מטבע החוץ מצד הבנקים, בצירוף עם ירידת מחירו, מסבירה את הגידול באשראי זה במחצית השנייה של השנה.

בעקבות הגידול הרכ בהיצע מטבע החוץ מצד הבנקים, וכדי לעודד מעבר לאשראי בשקלים, וכן לצמצם את ההשפעה המוניטרית של יבוא ההון — הוגבל יבוא הון זה לקראת סוף השנה באמצעות הקצאת מכסות להלוואות פיננסיות לזמן ארוך והנמכת התקרות על אשראי במטבע חוץ.

³³ חלק לא מבוטל מגידול האשראי במטבע חוץ במחצית השנייה היה לתקופה ארוכה, ולכן לא ברור, אם האטת הפיחות תקטין בסופו של דבר את העלות הצפויה לטווח הרלבנטי. הטענה האומרת, שלאחר השימוש הקצר בהלוואה יכול הפרט להבטיח את כספו מפני סיכון הפיחות באמצעות השקעה בפת"ם, אינה שלמה — בגלל ההפרש הגדול הקיים בין הריבית שהוא מקבל על פת"ם ובין הריבית שהוא משלם על האשראי. ייתכן שהביקוש הרב לאשראי לטווח הארוך יסודו גם בחשש מנסיגה מהשינוי במדיניות יבוא ההון החדשה.

ג. תנועות ההון של הסקטור הציבורי והסיוע מארה"ב

כבשנים קודמות, גייסה הממשלה גם השנה בחוץ לארץ כ־1.2 מיליארד דולרים נטו. ממשלת ארצות הברית היא המקור העיקרי להלוואות ארוכות טווח (0.9 מיליארד דולרים נטו ב־1982). אחוז הפירעונות מסך תקבולי ההלוואות ברוטו של הממשלה גדל בשנתיים האחרונות מ־30 אחוזים (ב־1980) לכ־37 אחוזים.

בתקופה שמ־1979 עד 1982 היה חלקו של המענק הביטחוני בסך היבוא הבטחוני כ־45 אחוזים, בממוצע. בשל ההסדרים המיוחדים הקשורים בהיערכות בנגב לא היתה ההתחלקות בארבע שנים אלה אחידה: שיעור מימון זה ירד מכ־60 אחוזים בשנים 1979 ו־1980, לכ־30 אחוזים בשנתיים האחרונות.

לוח ז' 17

סיוע ממשלת ארה"ב והיבוא הביטחוני, 1978 עד 1982
(מיליוני דולרים)

1982									
IV	III	II	I	1982	1981	1980	1979	1978	
437	4	207	611	1,259	1,422	1,556	1,453	1,046	1. מענקים
									2. תקבולי ההלוואות לטווח ארוך ובינוני
281	426	289	98	1,094	1,035	1,371	1,202	925	3. פירעון ההלוואות לטווח ארוך ובינוני
171	199	203	197	770	683	580	500	424	א. קרן
44	33	49	52	178	206	217	232	225	ב. ריבית
127	166	154	145	592	477	363	268	199	4. סך כל הסיוע ברוטו
718	430	496	709	2,353	2,457	2,927	2,655	1,971	(4)=(1)+(2)
547	231	293	512	1,583	1,774	2,347	2,155	1,547	5. סך כל הסיוע נטו
									(5)=(4)-(3)
48	— 128	169	— 95	— 6	212	— 113	— 432	162	6. מקדמות ליצרנים אמריקאים
292	343	446	445	1,526	2,168	1,664	1,162	1,548	8. יבוא ביטחוני ישיר

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

5. החוב החיצוני³⁴

מצבת ההתחייבויות גדלה בשנת 1982 ב־14.7 אחוזים, לאחר שנתיים של גידול איטי יותר. עיקר העלייה נרשם בהתחייבויות נטו של הבנקים (1.5 מיליארד דולרים) ובחוב הישיר של הממשלה (1.1 מיליארד). מקור הגידול בחוב נבע מאשראי ממשלת ארצות הברית, וגיוס קווי

לוח ז' 18

נכסים והתחייבויות של המשק הישראלי לחוץ לארץ, 1977 עד 1982 (סופי שנה)
(מיליוני דולרים)

1982	1981	1980	1979	1978	1977	
15,501	13,369	11,641	10,712	9,497	8,822	1. התחייבויות נטו (4) - (3) - (2) = (1)
20,918	18,231	16,237	14,856	12,978	11,096	2. מצבת התחייבויות (ג) + (ב) + (א) = (2)
13,348	12,252	10,962	9,769	9,048	8,335	א. ממשלה
2,598	2,524	2,487	2,376	1,919	1,478	ב. סקטור פרטי לא־פיננסי
4,972	3,455	2,788	2,711	2,011	1,283	ג. מערכת הבנקאות נטו
4,317	3,815	3,525	3,230	2,783	1,770	3. יתרות מט"ח של מוסדות מרכזיים
1,100	1,047	1,071	914	698	504	4. אשראי לחו"ל של יצואנים
4,409	3,442	2,886	2,552	2,234	2,037	5. חוב שוטף (ג + ב + א) = 5
2,208	1,490	903	971	704	449	א. התחייבויות קצרות טווח נטו של מערכת הבנקאות ¹
1,001	899	864	624	691	722	ב. התחייבויות לז"ק של הסקטור הפרטי הלא־פיננסי ²
1,200	1,053	1,119	957	839	866	ג. פירעון חובות (לזמן ארוך וכינוני) תוך השנה הבאה ³
21.1	18.9	17.8	17.2	17.2	18.4	6. חוב שוטף, יחסית למצבת החוב (6) = [(5)/(2)] × (100)

(1) מבוסס בחלקו על הנחה, בשל העדר נתונים ישירים על חלוקה למועדים.

(2) לממשלה אין למעשה חוב לזמן קצר.

(3) אומדן לגבי 1982 נלקח מלוח 8 בתקציב הלאומי (ינואר 1983).

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ותיכודי בנק ישראל.

³⁴ קיימות הגדרות שונות לחוב החיצוני (אך כולן מתבססות על אותם הנתונים). לפי הגדרת בנק ישראל כולל החוב החיצוני של המשק את החוב הישיר של הממשלה ושל הסקטור הפרטי הלא־פיננסי ואת ההתחייבויות נטו של מערכת הבנקאות (ב־1982 — 20.9 מיליארד דולרים). זאת משום שההתחייבויות של מערכת הבנקאות גדלו יחד עם נכסיה בחוץ לארץ. זהו פועל יוצא מן הצמיחה המהירה של מערכת זו. (שניים מן הבנקים בה נמנים עם 100 הבנקים הגדולים בעולם). הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מסכמת בנפרד את ההתחייבויות ואת הנכסים, אולם ההתחייבויות נטו (סך ההתחייבויות פחות סך הנכסים בחוץ לארץ) זהות על־פי שתי ההגדרות, והן הגיעו ב־1982 ל־15.5 מיליארד דולרים.

אשראי מהבנקים בחוץ לארץ ומפיקדונות תושבי חוץ בכנקים הישראליים. פיקדונות תושבי חוץ מופקדים לתקופה קצרה, אך בדרך כלל מתחדשים באופן אוטומטי, ולכן דומים לחוב ארוך מועד. הריבית עליהם נופלת מעט מן הריבית בשוק היורו³⁵. ההלוואות מארצות הברית נתקבלו לטווח ארוך (עשרים עד שלושים שנה). הגודל הרלבנטי לניתוח כלכלי הוא החוב נטו, כי מושגית, העלייה בו צריכה להיות זהה לגירעון בחשבון השוטף במאזן התשלומים. הלוח להלן משווה את שני הגדלים:

הגירעון בחשבון השוטף והתחייבויות המשק נטו לחוץ לארץ
(מיליארדי דולרים)

	1982	1981	1980	1979	1978
1. הגירעון בחשבון השוטף ¹	2.1	1.4	0.8	0.9	0.3
2. השינוי בהתחייבויות המשק נטו ²	2.1	1.8	1.2	0.7	0.9
3. הפער (1) - (2) = (3) ³	0.0	-0.4	-0.4	0.2	-0.6

(1) שווה לסעיף 3 בלוח ז'27.
(2) הנתון חושב מסעיף 1 בלוח ז'18.
(3) הפער נובע מן העובדה, שבחוב נרשמים שיעורי ההתחייבויות הנובעות מהשינויים בשערי החליפין של המטבעות הורים ביחס לדולר, מטעויות והשמטות ומסיכות אחרות.

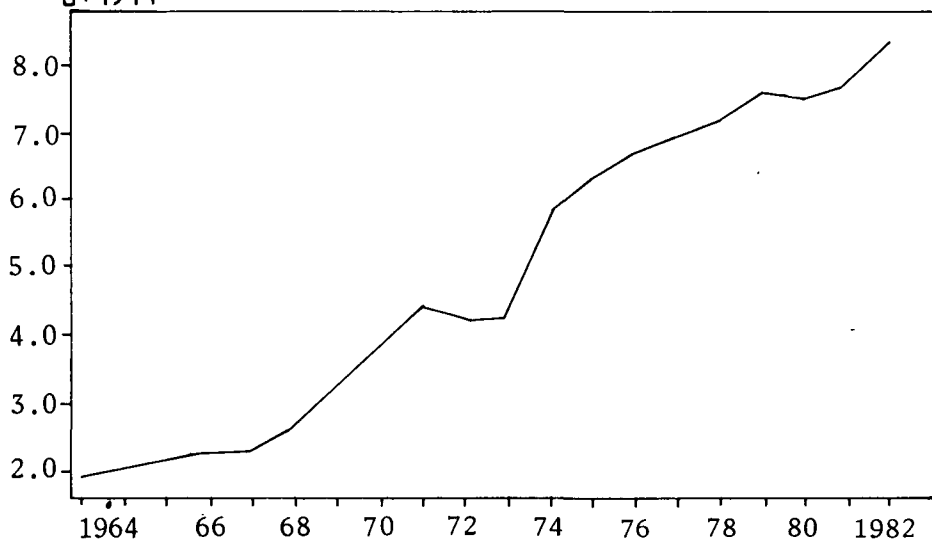
השנה ההתאמה טובה יותר מאשר בשנים קודמות³⁶ בעיקר הודות לרמה הנמוכה של הטעויות וההשמטות במאזן התשלומים (25-) מיליון דולרים).

כפי שמראה דיאגרמה ז'6³⁷, התפתחות החוב הריאלי³⁷ (נטו) לא היתה אחידה בתקופה משנות ה-60 עד היום. לאחר עלייה ממוצעת של 9 אחוזים מ-1963 עד 1967, קצב הגידול בו כמעט הוכפל עד ל-1976, והגיע ל-17 אחוזים בממוצע שנתי. גורם חשוב בהתפתחות זו היה גידול היבוא הביטחוני והתייקרות הדלק לאחר 1973.

בשנים 1977 עד 1980 התייצב למעשה החוב הריאלי (נטו), ובשנתיים האחרונות החלה האצה מחודשת — ב-3.7 אחוזים ב-1981 וב-10 אחוזים ב-1982. שיעור הגידול הממוצע בשנתיים אלה (6.7 אחוזים) אמנם דומה לממוצע ששרר בשנות השישים, אך ההבדל המהותי נעוץ בעובדה, שאז צמח המשק בשיעורים גבוהים, ולא כן בשנתיים האחרונות. לכן חשוב לבדוק את התפתחות החוב החיצוני הריאלי יחסית לתוצר הריאלי. כן נזכור, שאז היתה הריבית הריאלית בעולם נמוכה יותר. בדיאגרמה ז'7 מוצג מדד של תוצר ריאלי, מחולק בחוב הריאלי נטו. הדיאגרמה קראה מגמת הרעה ברורה, מאז תחילת התקופה הנסקרת (להוציא את השנים 1972 ו-1973), מגמה הגוברת בשנה האחרונה.

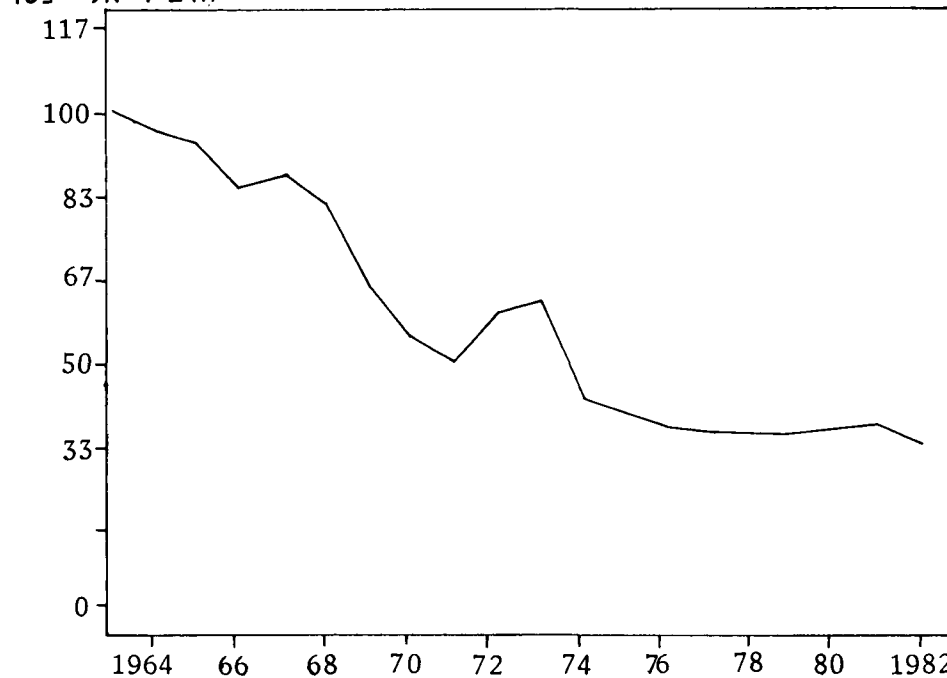
³⁵ הריבית עליהם (דולרים לשלושה חודשים) ירדה השנה מכ-16 לכ-12.75 אחוזים.
³⁶ בהעדר טעויות והשמטות הפער היה צריך להיות שווה בדיוק לשיעור החוב עקב שינויים במטבעות. מכאן שהשוויון במספרים השנה אינו מורה על מערכת סטטיסטית סגורה.
³⁷ החוב הריאלי הוא החוב כמונחי דולרים שוטפים, מחולק במגמת מדד מחירי היצוא, (בממוצע נע ל-4 שנים). כך לדוגמה, מקטינה מגמת עלייה בטווח הארוך של מחירי היצוא את כמות גורמי הייצור המקומיים שיש להפנות ליצוא כדי להחזיר את החוב.

דיאגרמה ז' 6
 התפתחות החוב הריאלי בישראל
 (הבסיס: 100 = 1972)

(1) הניכוי נעשה לפי מדד מחירי היצוא (פור"ב, מ'1968 ללא יהלומים, בממוצע נע ל-4 שנים).

דיאגרמה ז' 7
 מדד התוצר הריאלי יחסית לחוב הריאלי (נטו), 1964 עד 1982
 (הבסיס: 100 = 1963)

השנה עורר החוב של מדינות מתפתחות תשומת לב מיוחדת מצד הבנקאות העולמית, בשל קשיים שנתקלו בהם כמה מדינות. לא פעם דורגה מדינת ישראל בהקשר לחוב החיצוני סמוך למדינות דרום אמריקה ואחרות, שבחלקן אף הגיעו למשברים כספיים. (ראה הסעיף על ההתפתחויות בכלכלה העולמית). אמנם, כאמור, חלה בחוב החיצוני הרעה בשנתיים האחרונות, אך נזכור, שהחוב של מדינת ישראל שונה מחובותיהן של המדינות המתפתחות האחרות, כי הוא מאופיין בכמה תכונות ייחודיות:

(א) כמעט מחצית מסך החובות של מדינת ישראל הוא לממשלות זרות (בעיקר לארצות הברית) ולטווח ארוך. מקורו העיקרי של ההון המגויס באמצעות איגרות החוב של מדינת ישראל (15 אחוזים מן החוב) הוא יהדות התפוצות, וזה גם מקורם העיקרי של פיקדונות תושבי החוץ³⁸. (ראה לוח ז'19).

לוח ז'19
התחייבויות המשק לחו"ל, לפי מלווים, 1979 עד 1982 (סופי שנה)
(מיליוני דולרים)

	1982	1981	1980	1979	
סך כל ההתחייבויות נטו (1+2+3+4+5)	15.5	13.4	11.6	10.7	
1. ממשלות זרות ומוסדות בינלאומיים	9.4	8.6	8	7	
2. איגרות חוב של מדינת ישראל	3.1	2.9	2.6	2.4	
3. פיקדונות של תושבי חוץ	6.5	4.9	4.2	3.4	
4. התחייבויות אחרות נטו לתושבי חוץ ¹	-0.8	-0.8	-1	-0.9	
5. התחייבויות נטו של המשק לבנקים בעולם ² (6-7)	-2.8	-2.3	-2.1	-1.2	
6. התחייבויות המשק כלפי הבנקאות העולמית	8.0	7.1	6.2	5.6	
7. נכסי המשק כלפי הבנקאות העולמית	10.8	9.4	8.2	6.8	

(1) כולל אשראי לתושבי חוץ של מערכת הבנקאות. ואומדן לאשראי יצואנים לחוץ לארץ.
(2) כולל אשראי ישיר לממשלה ולסקטור הפרטי מבנקים בחו"ל (כולל שלוחות של בנקים ישראלים). פיקדונות בינבנקאיים. יתרות של מוסדות מרכזיים.
המקור והעיבודים: בנק ישראל.

³⁸ קרוב למיליארד דולרים מן הפת"ח הם פיקדונות של עולים חדשים. יש מקום לטענה, שסכום זה לא היה צריך להיכלל בהגדרת החוב החיצוני. נציין גם, שהפת"ח הם מקור זול יחסית, כי שיעור הריבית שמשלמים ללקוחות עליהם נמוך בדרך כלל משיעור הריבית הנמוך בשוקי היורו. כך, לדוגמה, הריבית על פת"ח (על דולרים לשלושה חודשים) ב-1982 היתה נמוכה בכשמינית האחוז מריבית היורו, וכמטבעות אחרים היה הפרש גדול יותר.

(ב) למדינות המתפתחות שנקלעו בזמן האחרון לקשיים, יש חובות (נטו) בני עשרות מיליארדי דולרים כלפי מערכת הבנקאות העולמית³⁹, ואילו למשק הישראלי יש נכסים (נטו) כלפי מערכת זו, בסך כ-2.8 מיליארד דולרים.

(ג) לרשות המשק הישראלי עומדת מערכת פיננסית, שהתפתחה במהירות בשנים האחרונות — בעיקר בעסקאות הבינלאומיות. כך גדלו הנכסים וגם ההתחייבויות של מערכת הבנקאות בארבע השנים הקודמות כ-20 אחוזים כמעט, במוצע שנתי.

א. נטל החוב החיצוני

נטל החוב גדל ב-1982. התוצאות לפי כל האינדיקטורים המקובלים נבדלות רק ברמה, אך לא בכיוון השינוי. (ראה לוח ז'20'). כדי למדוד נטל זה, מקובל להשוות את שירותי החוב (החזר קרן לזמן ארוך ובינוני ועוד תשלומי ריבית) לתוצר הגולמי, ליצוא וליצוא בתוספת העברות חד-צדדיות אזוריות. מדדים אלה מצביעים על הוויתור במונחי תוצר או תוצר סחיר (יצוא) בגין החזר החוב החיצוני ותשלומי הריבית עליו. כשם שמוטב לנתח את החוב נטו מאשר את החוב ברוטו, כן מאלף יותר לנתח את שירותי החוב נטו, שעיקר ההבדל בינם לבין הנתון ברוטו הוא בהכנסות מריבית של מערכת הבנקאות ושל בנק ישראל. כאשר משווים את שירותי החוב נטו ליצוא, יש, כמובן, לנכות מן היצוא את יצוא שירותי ההון.

מ-1977 עד 1982 גדלו שירותי החוב נטו נומינלית כ-14 אחוזים במוצע לשנה. ב-1982 הם עלו רק כ-10 אחוזים. השנה היוו שירותי חוב אלה, כשל ההאטה ביצוא, כ-25 אחוזים מסך היצוא, לעומת כ-22 אחוזים בשנים הקודמות. לעומת היצוא בתוספת ההעברות האזוריות מתקבלת, כמובן, רמה נמוכה יותר של הנטל — כ-20 אחוזים ממקורות אלה של מטבע חוץ השנה — אך בטווח רב-שנתי המגמה נשארת בעינה.

הריבית הנומינלית על החוב נטו (סעיף 8 בלוח ז'20) מחושבת כיחס בין תשלומי הריבית נטו המוטלים על המשק לבין החוב נטו הממוצע. הירידה שנרשמה בריבית זו ב-1981 טעונה בירור נוסף. נראה אפוא את השנים 1980 ו-1981 כתקופה אחת, ונחלק את תשלומי הריבית (נטו) הממוצעים שבהן בחוב (נטו) הממוצע לשנתיים אלה; כך מתקבל שיעור ריבית של 7.2 אחוזים במוצע. כך מתיישבת התפתחות הריבית הממוצעת הן עם מגמת העלייה השוררת בשש השנים האחרונות (כי החוב החדש יקר מן הישן, שהולך ונפרע) והן עם העלייה שהיתה ברמתם של שיעורי הריבית הבינלאומיים בשנים 1980 ו-1981⁴⁰.

לקבלת אינדיקציה לתשלומי הריבית במונחים ריאליים, מקובל לנכות תשלומים אלה במחירי היצוא. בשל התנודתיות הרבה במחירי היצוא בשנים האחרונות, הקשורה בעיקר בהתפתחות שערי החליפין בעולם, הועדף ניכוי במחיר ממוצע על פני שלוש שנים, המיטיב לשקף את מגמת התפתחותם של מחירי היצוא. אינדיקטור זה מצביע על עלייה הדרגתית, עלייה המשקפת מצד אחד את ההאטה בעליית מחירי היצוא במונחי דולרים, ומצד אחר — את העלייה בריבית הנומינלית.

³⁹ כך, לדוגמה, חייבת מכסיקו לבנקאות העולמית 43 מיליארד דולרים, ופולין — 14 מיליארד דולרים. ראה: Bank for International Settlements, International Banking Developments, 1982.

⁴⁰ לדוגמה: הריבית שמשלמת הממשלה על הלוואות חדשות מארצות הברית עולה על 10 אחוזים. ריבית זו נמוכה מריבית השוק בעולם וניידת בחלקה. הלוואות אלה נלקחו לתקופות של עשרים עד שלושים שנה.

לוח ז' 20
אינדיקטורים לנטל החוב החיצוני, 1977 עד 1982
(מיליוני דולרים)

1982	1981	1980	1979	1978	1977	
2,619	2,205	1,797	1,232	934	706	1. תשלומי ריבית על החוב החיצוני ברוטו
1,617	1,450	843	632	377	285	2. תקבולי ריבית מנכסים במטבע חוץ
1,002	755	954	600	557	421	3. תשלומי ריבית על החוב החיצוני נטו
138	115	170	146	60	74	4. שירותי הון אחרים (חובה)
39	34	210	175	118	86	5. שירותי הון אחרים (זכות)
1,053	1,119	957	839	866	726	6. סך כל פירעון קרן לזמן ארוך ובינוני
2,155	1,955	1,871	1,410	1,365	1,135	7. סך כל שירותי חוב נטו
6.9	6.0	8.5	5.9	6.1	5.0	8. הריבית כאחוז מהחוב החיצוני נטו ¹
5.0	— 3.3	— 5.7	— 5.7	0.1	0.3	9. ריבית ריאלית כאחוז מהחוב החיצוני נטו ²
12	8	11	8	9	8	10. הריבית נטו כאחוז מהיצוא ³
25	22	21	20	22	22	11. שירותי החוב נטו כאחוז מהיצוא
20	17	17	15	18	17	12. שירותי החוב נטו כאחוז מהיצוא והעברות
11	10	11	9	11	10	13. שירותי החוב נטו כאחוז מהתוצר הגולמי ⁴

(1) מחושב כדלקמן: סעיף 3 חלקי החוב החיצוני הממוצע נטו.
(2) סעיף 9 מנוכה בממוצע נטו (3 שנים) של השינוי במחירי היצוא (ללא יעלומים, פו"ב, פאשה).
(3) יצוא פו"ב למעט יצוא שירותי הון. זהו גם הבסיס לסעיפים 13 ו-14.
(4) התוצר מחולק בשער חליפין אפקטיבי ממוצע (יצוא, יבוא).
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

ב. יתרות בנק ישראל

היתרות ברוטו עלו בשנת 1982 ב-294 מיליון דולרים. שינוי זה משקף זרמים רבים. כך הפקידה הממשלה השנה כ-0.5 מיליארד דולרים, והסקטור הפרטי משך מן היתרות כ-1.3 מיליארד⁴¹. שאר השינוי נובע מרווחי בנק ישראל, מהפרשי השערים על המטבעות הזרים ומגורמים אחרים.

⁴¹ נתון זה מנוכה בהשתתפות הבנקים במימון קרנות היצוא, וכולל את ההפקדות של פיקדונות תושבי חוץ בבנק ישראל (ראה לוח ז'-15).

לוח ז'-21
יתרות מטבע חוץ בבנק ישראל, 1975 עד 1982
(מיליוני דולרים)

מספר חודשי יבוא ³ שניתן לממן באמצעות היתרות נטו	השינוי ביתרות נטו	יתרות נטו (1)-(4) (3)-(2)	פת"ח ² בבנק ישראל (3)	פכ"ז ¹ בבנק ישראל (2)	יתרות ברוטו (1)	
2.0	— 31	1,039	142	2	1,183	דצמבר 1975
2.2	117	1,156	207	10	1,373	דצמבר 1976
2.2	203	1,359	202	10	1,571	דצמבר 1977
3.1	883	2,242	429	8	2,679	דצמבר 1978
2.8	328	2,570	537	13	3,120	דצמבר 1979
2.7	211	2,781	609	5	3,395	דצמבר 1980
2.6	66	2,847	691	4	3,542	דצמבר 1981
2.6	147	2,994	841	1	3,836	דצמבר 1982
						1982
	—	2,860	626	3	3,489	מארס
	2	2,862	717	3	3,582	יוני
	56	2,918	756	1	3,675	ספטמבר
	76	2,994	841	1	3,836	דצמבר

(1) פכ"ז = פיקדונות של בנקים זרים.
(2) פת"ח = פיקדונות של תושבי חוץ.
(3) ממוצע חודשי של יבוא סחורות ושירותים (פז"ב) ללא יבוא ביטחוני ישיר.
המקור: בנק ישראל.

6. ההתפתחויות העיקריות במשק העולמי

ב-1982 החמיר השפל הכלכלי העולמי שהחל ב-1980; זאת בניגוד לציפיות להשתפרות המצב הכלכלי, ששררו במרוצת 1981.

הנסיגה הכלכלית במשק האמריקאי הגיעה לנקודת השפל במחצית הראשונה של 1982, ולאחר מכן הסתמן שיפור-מה. לעומת זאת באירופה הלך והחמיר השפל גם במחצית השנייה של 1982. (ראה לוח ז'-22 ודיאגרמה ז'-10). על-פי כל האינדיקטורים המצביעים על חומרת השפל (למשל, שיעורי אבטלה ומדדי אי ניצול של כושר תפוקה), הנסיגה הנוכחית חמורה מכל קודמותיה מאז מלחמת העולם השנייה — בשל התמשכותה. את ההחמרה במשך שנת 1982 ניתן לקשור עם שיעוריה הגבוהים של הריבית (הריאלית), שפגעו בארצות המפותחות הן

לוח ז' 22
אינדיקטורים כלכליים במדינות המתועשות, 1963 עד 1982

ארה"ב	בריטניה	גרמניה	צרפת	איטליה	יפן	אירופה מדינות כל	ארבע מדינות אירופה הגדולות O.E.C.D.
הגידול בתוצר הלאומי							
4.0	2.7	4.4	5.4	4.7	9.4	4.4	5.0
(1963 — 1973)							
3.0	1.8	2.3	3.4	3.0	4.1	2.6	
(1973 — 1977)							
-0.2	-1.8	1.8	1.2	4.0	4.2	1.3	1.2
1980							
1.9	-2.2	-0.2	0.3	-0.2	3.0	-0.5	1.2
1981							
-1.7	0.5	-1.2	1.5	0.7	2.5	0.2	-0.5
1982							
-3.4	1.3	-0.6	1.4	3.6	2.6	1.1	-0.8
מחצית ראשונה							
0	-0.5	-4.2	0.2	-1.7	2.7	-1.5	0
מחצית שנייה							
שיעור האינפלציה (לפי מדד המחירים לצרכן)							
13.5	18.0	5.5	13.6	21.2	8.0	13.3	12.9
1980 ממוצע שנתי							
10.4	11.9	5.9	13.4	19.5	4.9	11.5	10.6
1981 ממוצע שנתי							
6.0	8.5	5.0	11.5	16.5	2.8	9.7	7.5
1982 ממוצע שנתי ¹							
4.0	5.5	4.0	9.5	17.0	2.0	8.0	
1982 במשך השנה ²							
הגידול בכמות הכסף (M ₁) במשך השנה (רביעי אחרון לעומת המקביל לו)							
7.3	4.0	4.4	8.3	11.7	-1.7	7.6	
1980							
5.0	9.1	-1.6	15.4	8.4	9.3	7.2	
1981							
8.5(12)	11.0(12)	7.0(12)	14.0(8)	13.5(9)	5.0(11)	10.9	
1982 ³							
השינוי בעודף הביקוש הממשלתי ⁴ (אחוז מהתוצר)							
0.3	1.2	-0.9	-1.9	-3.6	0.3	-1.1	
1981 (כפועל)							
0.9	3.4	-0.1	-0.6	-2.3	0.5	+0.2	
1981 (מותאם למחזור)							
-2.7	0	-0.1	-1.3	-0.3	0.6	-0.4	
1982 (כפועל)							
-0.7	1.2	1.5	-0.6	0.8	0.8	+0.7	
1982 (מותאם למחזור)							
שיעורי אבטלה ⁵							
6.0	4.4	2.4	3.7	6.2	1.7	3.8	
1970-1979 ממוצע שנתי							
7.0	7.3	3.0	6.3	7.4	2.0	5.6	5.7
1980							
7.5	11.4	4.4	7.3	8.3	2.2	7.4	6.7
1981							
9.5	12.7	6.1	8.0	8.9	2.4	8.6	8.2
1982							
10.6	12.9	7.2	8.1	9.0	2.4	9.1	8.8
1982 (נובמבר)							

(1) מחירי צריכה פרטית.

(2) דצמבר לעומת דצמבר הקודם.

(3) שינוי במשך 12 חודשים אחרונים, כשהחודש האחרון, שיש עליו נתון, מופיע בסוגריים.

(4) נתונים שליליים מציינים גידול נטו בביקוש הממשלתי.

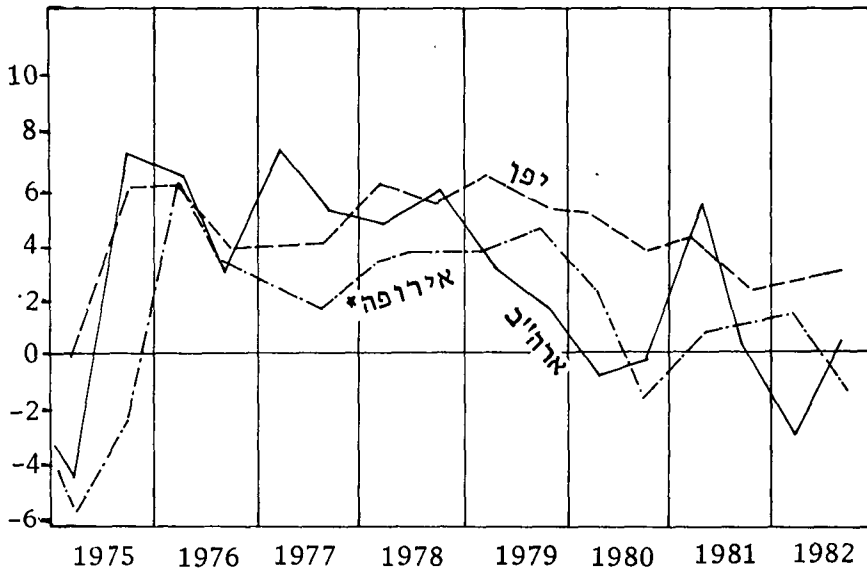
(5) מותאם להגדרות אחידות של O.E.C.D.

המקור: O.E.C.D., 'Economic Outlook' & 'Main Economic Indicators', Fed. Res. Bank of St. Louis, the Economist.

דיאגרמה ז' 8

הגידול בתוצר הלאומי הגולמי הריאלי במדינות התעשייתיות הגדולות, 1975 עד 1982
(מחציות שנה, שיעורים שנתיים)

אחוזים

* המדינות הגדולות.
המקור: O.E.C.D., "Economic Outlook".

במישרין — והן בעקיפין, דרך פגיעתם הקשה בכלכלת המשקים המתפתחים. בגלל חומרת השפל הכלכלי, היתה הירידה בשיעורי האינפלציה, ברוב המדינות המתועשות, מעבר למתוכנן ולצפוי על-ידי הממשלות. כיוון שהירידה בשיעורי הריבית הנומינלית פיגרה אחר הירידה בשיעור האינפלציה, נשארו שיעורי הריבית הריאליים גבוהים במדה יוצאת דופן. הדולר המשיך להתחזק כנגד מטבעות אחרים, בין השאר בשל גובה הריבית הדולרית הריאלית. היחלשות קלה של הדולר הסתמנה ברביע האחרון של 1982, שבו גברה מגמת ההרחבה של המדיניות המוניטרית.

הסחר העולמי המשיך להצטמק, כפי שמראה לוח ז' 23. שיעורי הגידול השנתיים (כ-7 אחוזים), במשך העשור 1968 — 1978 התמתנו בהדרגה, וב-1982 נרשמה ירידה כמותית של כמחצית האחוז בהיקף הסחר במוצרים תעשייתיים וירידה של כאחוז בסך הסחר בסחורות. מדדים של יבוא המדינות המתועשות, משוקלל במשקלות היצוא הישראלי אליהן, מורים על עלייה בשנתיים האחרונות, אולם מדדים אלה הם בעלי משמעות מוגבלת. (פירוט מופיע בשורות האחרונות של פרק זה.)

א. הצמיחה

הנסיגה בכלכלה העולמית נמשכה בשנת 1982, זו השנה השלישית. אמנם לפי האינדיקטורים הרגילים נראתה במשך 1981 ובראשית 1982 התאוששות מתונה, והתרחבות מוניטרית ריאלית⁴²

⁴² הגידול ביתרות הריאליות נבע בעיקר מהאטת קצב האינפלציה, ופחות — מהאצה בשיעור ההתרחבות המוניטרית הנומינלית. תופעה זו שכיחה בשפל מחזורי.

לוח ז' 23
השינויים בסחר העולמי, 1968 עד 1982
(אחוזים)

1982	1981	1980	1979	1968 — 1978	
-1.0	-0.5	1.5	6.0	6.5	כל המוצרים (כמות) ¹
-0.5	2.0	4.5	5.5	7.5	מוצרי תעשייה (כמות) ¹
0.0	-2.0	-1.2	8.0	—	יבוא O.E.C.D. (כמות)
-1.5	2.2	4.0	5.5	—	יצוא O.E.C.D. (כמות)
5.2	11.0	22.0	19.0	—	יבוא O.E.C.D. (מחיר)
7.2	9.5	12.5	16.5	—	יצוא O.E.C.D. (מחיר)
5.0	20.0	15.2	-12.3		יבוא O.P.E.C. (כמות) ²
					יבוא מדינות מתפתחות שאינן O.P.E.C. (כמות)
-4.0	1.8	4.4	10.3		יצוא בתוך מדינות O.E.C.D. (כמות)
0.75	-1.7	—	—		יבוא מוצרי תעשייה ב-7 מדינות O.E.C.D. משוקלל ביצוא הישראלי ³
3.9	2.9	1.6	—		יבוא מוצרי תעשייה ב-7 מדינות O.E.C.D. משוקלל ביצוא הישראלי ⁴
4.4	0.8	3.0	—		

(1) "כל המוצרים" ו"מוצרי תעשייה" מבוססים על אומדני האו"ם I.M.F. אומדים שניו בכמות של 1.5 — אחוזים ב"כל המוצרים": ערך היחידות בדולרים יור ב-4 אחוזים אחרי ירידה של 1.5 אחוזים ב-1981.
(2) אומדני I.M.F.
(3) משוקלל בסך יצוא מוצרים.
(4) משוקלל ביצוא מוצרים. למעט דלק ויהלומים.
המקור: N.I.E.R. נובמבר 1982; O.E.C.D., Economic Outlook, December 1982

לוח ז' 24
השינויים במחירי הדלק (אופ"ק) ומוצרי היסוד, 1979 עד 1982
(אחוזים, על פי המחיר בדולרים)

1982	1981	1980	1979	
-4.8	13	68	46	אופ"ק (ממוצע משוקלל)
-18	-18	16	9	מזון
-13	-13	11	23	חומרי גלם לחקלאות
-12	-12	13	29	מתכות ומינרלים
-15	-16	15	15	כל מוצרי היסוד (למעט דלק)
-11	-8	14	13	כל מוצרי היסוד למעט דלק במונחי זכויות משיכות מיוחדות (S.D.R.)
33.5	36.0	31.9	19.0	המחירים הממוצעים של אופ"ק (דולרים לחבית)

המקור: N.I.E.R., פברואר 1983, 1982 כולל מוצרי יסוד עיקריים ליצוא של ארצות מתפתחות (ללא ארצות O.E.C.D.).

מנקודת השפל של 1980 — אך בפועל התברר, כי המשקים העיקריים בקבוצה, ובמיוחד המשק האמריקאי, לא הגיבו על התרחבות זו כפי שהגיבו על התפתחויות כאלה בעבר. במשקים השונים, ובעיקר במשק האמריקאי, היתה ירידה יוצאת דופן במהירות המחזור של אמצעי התשלום (כלומר, גידול בביקוש ליתרות ריאליות), דבר שביטל את ההשפעה הרגילה של גידול באמצעי התשלום. לפיכך נעו שיעורי השינוי של התוצר ב-1982 — לראשונה מזה עשור — בכיוון הפוך מאלה של המיצרפים הכספיים הריאליים.

אף-על-פי-כן הצירוף של ירידה תלולה בשיעור האינפלציה והאצת ההתרחבות המוניטרית הנומינלית במחצית השנייה של 1982 הביא לעלייה תלולה באמצעי התשלום הריאליים עוד באותה שנה. התפתחות זו — יחד עם הירידה המקבילה בשיעורי הריבית, השיפור בתנאי הסחר (בשל ירידת מחירי הדלק) וסימנים להתאוששות בביקושים הסופיים (בעיקר בארצות הברית — בסוף 1982) יצרו ציפיות להתאוששות בפעילות הכלכלית. בעוד שהציפיות שנה קודם לכן, לגבי 1982, התברר, מורים נתוני הרביע הראשון של 1983 על התאוששות כלשהי בפעילות הכלכלית. נסקור את הגורמים המרכזיים המסבירים את המשך השפל העולמי ב-1982:

א. השינויים במערכת המוניטרית: סביר להניח, שהתגובה החלשה של המשק האמריקאי (ובהשפעתו — גם של הכלכלה העולמית בכלל) על ההתרחבות המוניטרית הריאלית מסוף 1980 ואילך נובעת משינויים מפליגים במערכת המוניטרית, שעיקרם "חידושים פיננסיים" כתחום תשלום ריבית על פיקדונות הכלולים בהגדרות אמצעי התשלום⁴³. כתוצאה מכך גדל ביקוש הציבור להחזקת נכסים כספיים אלה; הדבר קיזז את ההשפעה הרגילה שיש להתרחבות מוניטרית, להנמכת שיעורי הריבית הריאליים ולהתאוששות בפעילות הכלכלית.

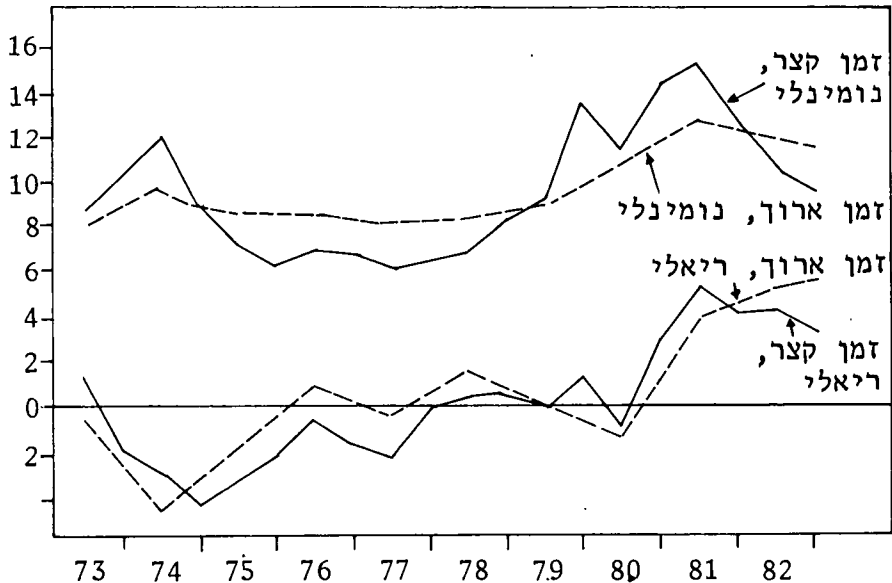
ב. המערכת הפיסקלית, העדר מדיניות תקציבית מרחיבה ובמיוחד במשקים האירופיים: בעוד שב-1975 הוגדלו הגירעונות התקציביים (גירעונות מתואמי מחזור, כלומר של תעסוקה מלאה), הרי שב-1981 צומצמו הגירעונות הללו, וב-1982 הם הושארו ללא שינוי. (ראה לוח ז'-22 ודיאגרמה ז'-12). הנתונים המפורטים מצביעים על ריסון תקציבי חריף באירופה וביפן והרפיית מה במשק האמריקאי. נראה, שמרבית הגירעון בתקציב האמריקאי, וכל הגירעון במשקים האירופיים ב-1982 — ניתן לייחסם לשפל המחזורי בפעילות (המקטין את היקף המסים כשיעוריהם נתונים).

ג. השפעה חוזרת מהמדינות המתפתחות: כאן ניתן לציין את השפעתם של שיעורי ריבית גבוהים במיוחד, דווקא לאחר שהמשקים המתפתחים צברו בשנים 1979 — 1981 חובות חיצוניים גדולים, בהם חובות מסחריים וקצרי טווח למערכת הבנקאות הבינלאומית, שהיתה משופעת (עד 1981) בפיקדונות של מדינות אופ"ק⁴⁴. על כך נוספו קשיי היצוא אל המשקים המפותחים שהיו שרויים בשפל, קשיים שפגעו במיוחד במחירי חומרי הגלם הבסיסיים, המהווים חלק חשוב מיצוא המשקים המתפתחים. במשקים המתפתחים נוצר משבר נזילות, ושורה של פשיטות רגל נמנעה על הסף בזכות מאמץ ראוי לשבח בהנהגת ה-IMF, שעיקרו ארגון מחדש של הלווחות לפירעון חובות החוץ ואספקת "אשראי" מגשר. מכל מקום, חרף מאמצי ה-IMF לא נמנע ב-1982 קיצוץ ניכר בנפח האשראי החדש שנתנה מערכת הבנקאות הפרטית למדינות המתפתחות — למעלה ממחצית בהשוואה ל-1981. (ראה לוח ז'-28). יתר על כן, האשראי החדש ניתן בתנאי שהמדינות המתפתחות המקבלות תנקטנה מדיניות ריסון חריפה; ואכן,

⁴³ הכוונה היא לפיקדונות עו"ש חדשים, נושאי ריבית מסוג now. חידוש חשוב נוסף הוא פיקדונות בקרנות הדדיות (Money Market Mutual Funds), שאינם כלולים אמנם בהגדרת אמצעי התשלום אך נזילותם רבה.

⁴⁴ היחסים בין נכסים בבנקים זרים להתחייבויות לבנקים זרים היו ב-1982: 0.3 באמריקה הלטינית, 0.45 באפריקה, 0.2 כמזרח אירופה, ו-0.8 באסיה (למעט מפיקות נפט). בישראל היחס הוא 1.6, כלומר עודף ניכר של נכסים על התחייבויות.

דיאגרמה ז' 9
שיעורי ריבית נומינלית וריאלית¹, 1973 עד 1982

(1) שיעורי הריבית לטווח קצר מוצגים כאמצע ובסוף של כל שנה. שיעורי הריבית לטווח קצר — באמצע השנה בלבד. למעט 1982. אלה הם שיעורי ריבית של שוקי הכסף ושל איגרות חוב. בהתאמה, משוקללים לפי התוצר ב"ל המדינות הגדולות. השיעורים הריאליים הם שיעורים נומינליים ממוצעים, מחולקים במדד המחירים לצרכן במשך ארבעת הרבעים הקודמים.
המקור: D.E.C.D Economic Outlook, December 1982.

בכמה ממדינות דרום אמריקה תרם הדבר להיפוך מגמת הצמיחה, והתוצר ירד השנה ירידה מוחלטת מן הרמות הגבוהות שאפיינו אותו בשנים קודמות. מובן, שכתוצאה מכך הצטמצם היבוא של המשקים המתפתחים, וצמצום זה מסביר הפסד צמיחה של כחצי אחוז במדינות O.E.C.D ב-1982.

ב. האינפלציה

בארצות הברית ובבריטניה ירד קצב האינפלציה הרבה מעבר למה שחזו הממשלות: לשיעורים שנתיים של 4 ו-5 אחוזים, לפי מדידה של 12 החודשים האחרונים — ואף למטה מזה, אם מתרכזים בחודשים האחרונים של 1982. שיעורי האינפלציה ירדו גם במשקים התעשייתיים האחרים, אף כי בהם היתה ההאטה מתונה יותר. בדרך כלל הושגה הירידה בשיעור האינפלציה באמצעות ריסון חריף של הביקושים, אך במקרים מסוימים נעשה שימוש גם במדיניות הכנסות, שפעלה על המחירים במישרין.

ג. שיעורי הריבית ותנועות ההון

למרות מגמת הירידה של שיעורי הריבית הנומינליים במשך 1981 ו-1982 — הן בתגובה להאטת האינפלציה והן בתגובה לשפל הכלכלי המעמיק — נשארו שיעורי הריבית הריאליים גבוהים במדה רבה מאלה ששררו בעבר, בשלבים דומים של המחזור הכלכלי. עובדה זו עולה בקנה אחד עם ההתפתחות שהוזכרה לעיל — קיזוז ההתרחבות המוניטרית בגידול ביקוש

לוח ז' 25
החשבון השוטף במדינות שונות בעולם, 1979 עד 1982
(מיליארדי דולרים, כולל העברות רשמיות)

	1982	1981	1980	1979
ארה"ב	- 8.7	4.5	1.5	- 0.5
4 המדינות האירופיות הגדולות	- 12.7	- 7.9	- 23.5	2.9
יפן	6.5	4.8	- 10.7	- 8.8
סל כל מדינות O.E.C.D.	- 38.5	- 31.0	- 69.1	- 27.7
מדינות אופ"ק	0	65	110	68
מדינות מתפתחות שאינן מפיקות נפט	- 65	- 75	- 60	- 37
אחרות	0	- 10	- 1	- 3
סך הכול העולמי ¹	- 100	- 45	- 24	- 3

(1) ההפרש מאפס משקף טעויות והשמטות.
המקור: לוחות 27, 30, O.E.C.D. Economic Outlook, דצמבר 1982.

לוח ז' 26
שיעורי הריבית בשוקי הכספים ועל היורודולר, 1981 עד 1982
(ממוצע תקופתי)

	1982				1981	
	דצמבר	רביע IV	רביע III	רביע II	רביע I	רביע III
שוק הכספים לטווח הקצר						
ארה"ב	9.0	9.3	11.0	14.5	14.2	13.6
בריטניה	10.3	9.5	10.7	12.6	13.6	14.8
מערב גרמניה	6.6	7.2	8.9	9.3	10.2	11.2
יפן	7.2	7.2	7.4	7.3	6.6	7.2
יורודולר (פיקדון לחודש אחד)	9.3	9.2	11.9	15.0	15.2	13.9
שוק הכספים לטווח ארוך ¹						
(תשואות לאגירות חוב לפירעון)						
ארה"ב	10.6	10.7	12.9	13.7	14.3	14.1
בריטניה		10.6	12.3	13.7	14.7	15.7
גרמניה	7.9	8.1	9.0	9.0	9.7	10.0

המקור: קרן המטבע הבינלאומית, International Financial Statistics

הציבור ליתרות ריאליות, בשל הנהגת ריבית על פיקדונות עובר ושב. גורמים אפשריים נוספים לקיומה של ריבית ריאלית גבוהה גם בסוף 1982 הם הגירעון התקציבי הגדול בארצות הברית, וכן העובדה, שלמרות השפל נמשכה בה רמת השקעות גבוהה – כנראה בשל תמריצי מס שהונהגו ב־1981. עם זאת ירדו שיעורי הריבית הנומינליים בארצות הברית במהלך 1982, במיוחד לקראת סופה – התפתחות שתאמה גידול מסוים באותם ביקושים הרגישים לשיעורי הריבית.

ד. סחר עולמי ותנועות הון

שיעורי הריבית הגבוהים על הדולר בשנתיים האחרונות גרמו לשינוי בדפוסים המסורתיים של תנועות הון במשק האמריקאי. במקום יצוא גדול של הון השקעה ישיר מארצות הברית עד ל־1980, זרם למשק האמריקאי בשנתיים האחרונות יבוא גדול של הון כזה (כ־12 מיליארד דולרים בשנה). גם בתנועות ההון הפיננסי (במיוחד של אופ"ק), הנווד בעקבות ההפרשים בשיעורי הריבית, נתגלתה נטייה חזקה להמשך ההסטה לעבר ארצות הברית, והדבר מסייע להסביר את המשך ההתחזקות של הדולר יחסית למטבעות אחרים ב־1982.

בלוח ז'25 ניתן לראות את ההשפעות על החשבון השוטף של המשק האמריקאי. למרות המיתון בפעילות הכלכלית ולמרות הירידה ביבוא הדלק, הכריעה ההשפעה המצטברת של התחזקות הדולר עד כדי מהפך מעודף בחשבון השוטף לגירעון בו ב־1982. שינוי כולט נוסף שמראה לוח ז'25 הוא, כמובן, חיסול העודפים בחשבונות השוטפים של מדינות אופ"ק. העודף בחשבון השוטף של יפן גדל השנה. ארצות הברית ומדינות אירופה עשו השנה מאמצים ניכרים להגביל את היבוא מיפן, אלה נבעו, כמובן, מעומק השפל והאבטלה באירופה ובארצות הברית וביטאו ניסיון להגן על מקורות תעסוקה. נכונותה של יפן לאמץ מכסות יצוא רצוניות מנעה הנהגת אמצעי הגנה חריפים יותר, שהיו עלולים לפגוע גם באפשרויות היצוא של ארצות אחרות.

ה. שוק הדלק – תפוקות ומחירים

נושא זה, ובעיקר ההשלכות על המשק הישראלי, נדון בסעיף האנרגיה (פרק ו'). כאן נסתפק בציון העובדה, כי הירידה התלולה בביקוש הכלל־עולמי לדלק (ובעיקר לתפוקת אופ"ק), שהחלה ב־1980, התמידה גם ב־1982. במקביל לגידול התפוקה של מדינות שאינן חברות באופ"ק, ירדה תפוקת אופ"ק אל מתחת למחצית מכלל התפוקה העולמית. (ב־1973 היוותה תפוקת אופ"ק שני שלישי מכלל התפוקה העולמית). הנחות מהמחירים הרשמיים המוצהרים היו לתופעה נפוצה, ובמארכס 1983 חלה הירידה הרשמית הראשונה במחירי הדלק של חברות אופ"ק מאז משבר הדלק של 1973 – ירידה בת 15 אחוזים. בהמשך למגמה של 1981 היתה ירידת הביקוש לתפוקת אופ"ק בעיקר תגובה מצטברת למחיר, והרכה פחות – תוצאה של השפל בפעילות הכלכלית.

בסיכום, היצוא של אופ"ק הצטמצם ב־1982 ב־15 אחוזים, לאחר ירידה של 18 אחוזים ב־1981, ורמתו הגיעה השנה לכ־56 אחוזים מהרמה הממוצעת ב־1979 (אומדן O.E.C.D.).

ו. ההשפעה על שער החליפין ועל שוקי היצוא הישראליים

בלוח ז'27 מוצגת התפתחות שער החליפין של השקל במהלך 1982, לעומת הדולר ולעומת סל מטבעות משוקלל במשקלות הסחר הישראלי. לעומתה מוצגת התפתחות הפרשי האינפלציה בין ישראל לארצות שהיא סוחרת עמן. בשל המשך התחזקות הדולר, היה הפיחות לעומתו גבוה יותר מאשר לעומת סל המטבעות, וכולט פיגור של האחרון לעומת הפרשי אינפלציה בין ישראל לארצות שהיא סוחרת עמן.

לוח ז' 27
 התפתחות המחירים הסיטוניים היחסיים של ישראל, 1980 עד 1982
 (מדדים, ינואר 1981 = 100)

	א. שער החליפין של השקל		ב. המחיר היחסי של ישראל ²	
	לעומת הדולר	לעומת סל המטבעות ¹	לעומת ארה"ב	לעומת ארצות הסל
1980	64.9	67.2	99.0	103.0
1981	144.7	130.0	102.8	94.0
1982	307.3	255.9	102.8	88.9
I 1980	48.6	50.4	100.7	105.6
II	57.2	59.1	96.8	101.5
III	68.6	72.2	99.2	104.4
IV	85.3	86.9	99.2	100.5
I 1981	106.0	102.9	100.1	97.4
II	130.1	118.0	103.7	94.8
III	158.8	136.0	105.0	91.2
IV	183.8	162.9	102.4	92.4
I 1982	221.0	190.9	102.8	91.0
II	270.7	229.6	102.6	90.1
III	341.3	281.1	104.8	89.5
IV	396.2	321.8	100.9	85.0
I 1983	465.2	376.6	98.8	84.3

(1) ממוצע שערים יציגים של חמש המטבעות (דולר ארה"ב, מרק גרמני, לירה שטרלינג, גילדן הולנדי ופרנק צרפתי). לפי שיקלול המשקף את הרכב סחר החוץ של ישראל.
 (2) שער החליפין של השקל. מוכפל במדד המחירים הסיטוניים בחוץ לארץ, ומחולק במדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה (למעט מזון ובניכוי מע"מ).
 המקור: שער החליפין של השקל: אינדיקטורים של בנק ישראל.
 אינפלציה בארה"ב ובארצות הסל: O.E.C.D., Main Economic Indicators; מחירים סיטוניים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז' 28

נתונים נבחרים על המדינות המתפתחות (ללא יצואניות הנפט), 1980 עד 1982

1982	1981	1980	
גידול התוצר:			
			1. ממוצע משוקלל
3.6	6.0	3.3	אסיה (ללא סין העממית)
2.5	4.2	6.7	המזרח התיכון
-0.7	0.5	5.9	חצי הכדור המערבי
1.3	2.9	4.4	אפריקה
2 מימון החשבון השוטף (מיליארדי דולרים)			
90.0	103.3	88.9	א. גירעון בחשבון שוטף
11.0	-1.7	-3.6	(1) שימוש כרזכות
23.6	26.3	22.6	(2) זרמי סיוע והשקעות
			(3) אשראי מקרן המטבע
10.2	6.5	2.3	וממוסדות מוניטריים
25.0	53.5	39.6	(4) אשראי בנקאי פרטי
20.2	18.7	28.0	(5) אשראי אחר

המקור: נתוני קרן המטבע.

לוח ז' 23 מצביע על ירידה בסחר העולמי ב-1982, גדולה כמדת-מה מהירידה ב-1981. בהיקף הסחר במוצרים תעשייתיים חלה האטה ב-1981, וירידה קלה ב-1982. כמו כן מוצג בלוח אומדן לגידול בשוקי היצוא הישראלי, המחושב כשינוי ממוצע ביבוא (למעט אנרגיה) של 7 המדינות המפותחות הגדולות, על-פי משקלן כיצוא הישראלי. אומדן זה מורה על התאוששות מסוימת בביקוש ליבוא של מדינות אלה ב-1982. (כך, למשל, הסחר בתוך מדינות O.E.C.D., שירד במחצית האחוז ב-1981, גדל בשלושת רבעי האחוז ב-1982). התאוששות זו חלה במדינות אירופה, בעיקר בכריטניה ובצרפת, ולכן האומדן המשוקלל מורה על עליית-מה, לעומת הירידה בסחר העולמי הכולל. עם זאת יש לזכור, שישראל מייצאת גם למדינות המתפתחות, שהארץ שהיצוא נשלח אליה אינה תמיד יעדו הסופי, ושהשווקים למוצרים ספציפיים משתנים מדי פעם בפעם. יתר על כן, כשליש מיצוא הסחורות אינו מסווג לפי ארצות היעד, ולכן המדר המשוקלל נותן תמונה חלקית בלבד של שוקי היצוא הישראלי. אומדן אחר להתרחבות שוקי היצוא הישראלי הוא היקף היצוא של ארצות O.E.C.D., בשל הדמיון בין מוצרי היצוא של מדינות אלה ליצוא הישראלי, מדר זה מורה (לוח ז' 23) על עלייה של כ-2 אחוזים ב-1981 וירידה של כמחצית האחוז ב-1982.

לוח ז'נ"י
ההתפתחויות בשערי החליפין בעולם, 1980 עד 1982
(העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת, אחוזים)

אחוז מצטבר עד סוף 1982, מאז:				
סוף 1981	יולי 1980	1982	1981	1980
1. שערי מטבעות נבחרים לעומת הדולר				
— 6.6	— 27.8	— 6.9	— 19.6	0.8
מרק גרמני				
— 15.0	— 31.7	— 13.7	— 12.8	9.7
לירה שטרלינג				
— 7.2	— 28.4	— 6.6	— 20.3	0.9
גילדן הולנדי				
— 16.6	— 40.9	— 17.3	— 22.2	0.7
פרנק צרפתי				
2. שערים ריאליים לעומת הדולר ¹				
— 4.8	— 27.6	— 4.4	— 21.6	— 6.6
מרק גרמני				
— 9.7	— 26.5	— 8.9	— 12.8	9.8
לירה שטרלינג				
— 4.7	— 27.1	— 3.2	— 21.3	— 6.0
גילדן הולנדי				
— 11.4	— 33.9	— 10.7	— 22.0	— 5.7
פרנק צרפתי				
3. שערי מטבעות לעומת השקל				
115.6	559.4	112.4	122.9	101.6
דולר ארה"ב				
100.9	375.4	97.1	79.7	103.4
מרק גרמני				
83.3	349.7	83.5	94.1	121.2
לירה שטרלינג				
99.6	372.1	98.0	78.1	103.6
גילדן הולנדי				
79.6	289.7	75.7	73.9	103.2
פרנק צרפתי				
100.1	421.2	96.7	93.6	106.2
סל 5 המטבעות ²				
131.3	649.4	127.2	133.4	125.2
4. מחירי תפוקה תעשייתית לשוק המקומי ³				

(1) שערי החליפין לעומת הדולר, מנוכים בהפרשי עליות המחירים הסיטוניים במדינות המתאימות.
(2) ממוצע שערים יציגים של חמשת המטבעות. לפי שקלול המשקף את הרכב סחר החוץ של ישראל.
(3) מחירים סיטוניים של תפוקת התעשייה לשימושים מקומיים, למעט מזון.
המקור: שערי חליפין ומדדי מחירים בעולם — IFS.

לוח ז'נ"2

השפעת השינויים בשערי החליפין בעולם על מחירי הסחר של ישראל, 1978 עד 1982
(העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

1982	1981	1980	1979	1978	
א. מחירי היצוא					
— 5.4	— 3.4	15.2	14.4	12.8	1. סך כל השינוי במחירים
— 8.1	— 13.8	1.5	6.0	10.6	2. מזה: השפעת התנודות בשערי החליפין ²
2.9	12.1	13.5	7.9	2.0	3. מחירים בניכוי התנודות בשערי החליפין
ב. מחירי היבוא					
— 6.9	— 4.5	14.3	15.6	10.7	1. סך כל השינוי במחירים
— 6.9	— 12.8	0.9	4.9	10.8	2. מזה: השפעת התנודות בשערי החליפין ²
0.0	9.5	13.3	10.2	— 0.1	3. מחירים בניכוי התנודות בשערי החליפין
ג. תנאי הסחר ($\frac{K}{Z}$)					
1.6	1.2	0.8	— 1.0	1.9	1. סך כל השינוי במחירים
— 1.3	— 1.1	0.6	1.0	— 0.2	2. מזה: השפעת התנודות בשערי החליפין ²
2.9	2.3	0.2	— 2.0	2.1	3. מחירים בניכוי התנודות בשערי החליפין

(1) מחירי הסחר למעט מחירי דלק ויהלומים.

(2) השפעת התנודות בשערי החליפין על מחירי הסחר היא השינוי בערך סל המטבעות לעומת הדולר האמריקאי. סלי המטבעות השונים ביבוא וביצוא משקפים את התפלגות הסחר של ישראל לפי ארצות. הסל מכיל 14 מטבעות, כולל הדולר האמריקאי. בפועל, בחלק מהסחורות אין הסחר נעוץ במונחי המטבע הלאומי. משום כך החישוב הכמותי המובא בלוח מבטא מגמה כללית בלבד. כמו כן אין הלוח מבטא פיגור אפשרי בין התנודות בשערי החליפין להשפעתן על מחירי הסחר.

לוח ז'נ"4
יבוא הסחורות (למעט יבוא ביטחוני ישיר) לפי ייעודים¹, 1979 עד 1982

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת												
בכמות				במחיר								
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)								
25.2	51.4	— 26.7	35.7	— 12.1	— 8.2	18.5	18.0	832.0	756.4	544.3	626.2	1. סחורות לצריכה פרטית
28.8	32.2	— 33.7	43.3	— 26.6	— 5.8	38.5	25.2	296.3	313.4	251.7	274.2	מזון
30.4	44.9	— 21.4	13.9	— 1.8	— 8.6	11.3	10.9	176.6	137.9	104.1	119.0	צריכה שוטפת אחרת
24.2	80.1	— 22.2	44.3	— 5.2	— 10.1	4.0	12.1	359.1	305.1	188.5	233.0	נכסי צריכה בני קיימא
24.0	8.2	— 24.4	37.8	0.7	— 1.1	7.3	11.0	1,295.1	1,037.0	969.4	1,194.6	2. נכסי השקעה
19.9	5.5	— 16.0	27.1	2.6	— 0.8	7.9	11.3	996.6	810.3	774.6	854.6	מכונות וציוד, מכשירים ואביזריהם
52.9	— 11.8	— 6.5	65.5	— 5.2	— 2.3	5.6	9.2	228.2	157.4	182.6	185.0	כלי תחבורה יבשתיים
								70.3	69.3	12.2	155.0	אניות ומטוסיב
4.9	16.1	— 15.3	9.2	— 7.9	— 4.6	15.8	16.8	3,419.8	3,539.7	3,194.8	3,258.1	3. תשומות לייצור, למעט דלק ויהלומים
								233.0	272.2	228.9	220.5	חומרי גלם לחקלאות

402.7	421.3	446.6	396.3	חומרי גלם לתעשייה							
153.1	160.4	182.9	199.2	בדים וחוטים							
400.2	338.1	344.5	352.5	ברזל, פלדה ומוצריהם							
643.5	622.0	659.7	697.6	חלקי חילוף; מכשירים ואביזריהם							
545.5	485.2	518.9	531.0	מוצרי תעשיות כימיה ופלסטיקה							
260.6	243.0	271.9	267.9	נייר, עץ ומוצריהם							
632.0	695.9	843.0	742.3	שונות							
1,406.0	2,116.4	2,043.2	1,914.2	62.1	44.6	2.9	-12.9	12.0	4.1	-6.2	7.6
920.4	1,119.7	529.1	571.8	9.3	9.3	9.3	-10.3	-8.5	-25.5	11.3	-47.3
-8.8	-66.3	-58.4	-72.5	6. סחורות שלא פורטו, פחות החזרות							
7,396.5	7,878.3	7,847.0	7,960.4	21.4	20.4	-3.1	-8.5	8.2	-11.5	2.8	10.9
-334.6	-326.1	-313.0	-286.5	8. התאמות מאזן התשלומים							
168.8	224.3	288.6	258.4	15.9	21.0	-4.2	-2.2	-11.8	9.8	34.3	-8.4
7,230.7	7,776.5	7,822.6	7,932.3	21.7	20.0	-3.7	-7.9	6.7	-10.4	4.4	10.1
4,735.5	4,316.1	4,961.7	5,187.9	15.6	14.3	-4.5	-6.9	17.0	-20.3	20.4	12.3
				מזה: למעט דלק, יהלומים ויוש"ע							
				10. סך יבוא הסחורות נטו, לפי מאזן התשלומים							
				9. יבוא סחורות מיוש"ע							

(1) על כסיס רישום היבוא סי"פ.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז'נ"ב-3
המאזן המסחרי של ישראל לפי אזורי סחר גיאוגרפיים¹, 1980 עד 1982

1982		יצוא			יבוא		
יצוא	יבוא	1982	1981	1980	1982	1981	1980
(מיליוני דולרים)		(אחוזים)					
1,486	2,672	36	38	45	47	47	45
1. השוק המשותף							
189	442	5	5	7	8	7	7
איטליה							
— 57	169	1	1	1	3	3	3
בלגיה ולוקסמבורג							
330	895	8	9	12	16	16	16
גרמניה							
181	240	4	4	5	4	5	3
הולנד							
381	498	9	10	11	9	9	9
בריטניה							
275	365	7	7	6	6	6	6
צרפת							
73	63	2	2	3	1	1	1
יתר ארצות השוק המשותף							
233	494	6	7	7	9	9	10
2. איזור הסחר החופשי							
100	131	2	2	4	2	3	2
3. ארצות אירופה האחרות							
724	1,639	18	18	13	29	31	31
4. צפון אמריקה							
702	1,527	17	17	12	27	30	30
ארה"ב							
22	112	1	1	1	2	1	1
קנדה							
207	471	5	5	6	8	7	7
5. ארצות אחרות							
45	186	1	1	1	3	2	3
מזה: יפן							
78	167	2	2	2	3	2	2
דרום אפריקה							
1,374	264	33	30	25	5	3	5
6. לא מסווג							
4,124	5,671	100	100	100	100	100	100
7. סך הכול כרוטו							

(1) יבוא ויצוא ללא יהלומים ודלק, וללא הסחר עם יהודה שומרון וחבל עזה.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז'נ"5
ההתפלגות הגיאוגרפית של היצוא, לפי ענפים
(ממוצע 1980 — 1981, אחוזים)

ארצות אירופה					
שאר העולם	ארה"ב	סך כל ארצות אירופה	ארצות האחרות	ארצות החברות באפ"א	ארצות השוק המשותף
4.3	0.9	94.8	5.8	23.4	65.6
א. היצוא החקלאי					
37.6	16.9	45.5	3.7	4.5	37.3
ב. היצוא התעשייתי (למעט יהלומים)					
10.7	9.0	80.3	5.4	8.6	66.3
5.8	4.9	89.3	3.5	5.1	80.7
14.3	42.4	43.3	1.9	8.8	32.6
32.7	22.9	44.4	6.8	5.9	31.7
27.1	10.1	62.8	7.5	5.6	49.7
64.3	15.4	20.3	2.2	2.5	15.6
45.9	25.9	28.2	1.6	3.3	23.3
69.1	25.6	5.3	0.4	0.4	4.5

המקור: ההרכב הענפי והגיאוגרפי של היצוא מישראל בשנת 1981, משרד התעשייה והמסחר, המרכז לתכנון תעשייתי, ירושלים, ינואר 1983.

לוח ז'נ"ב-6
היצוא לארצות הברית, 1978 עד 1982
(מיליוני דולרים)

1982	1981	1980	1979	1978	
8.2	4.8	5.7	7.2	5.5	1. יצוא חקלאי
0.9	0.3	0.1	1.0	1.2	מזה: הדריס
417.5	505.8	454.5	340.2	378.1	2. יצוא יהלומים
696.4	699.2	484.8	392.8	295.7	3. יצוא תעשייתי אחר
46.4	36.2	21.0	21.7	18.0	א. מזון
24.2	21.4	21.3	26.9	35.9	ב. טקסטיל, הלבשה ועור
156.1	147.4	107.0	101.6	71.6	ג. עץ, נייר, דפוס ושונות
9.1	8.9	9.8	6.3	5.8	מזה: דפוס והוצאה לאור
20.3	17.9	9.5	5.7	3.4	מכשירים מדויקים
93.0	106.9	76.1	75.5	51.9	צורפות
43.0	47.5	41.0	24.0	19.4	ד. כרייה וחציבה ומינרלים אל מתכתיים
30.5	28.6	25.4	28.1	22.1	ה. גומי ופלסטיק
14.7	17.0	14.7	16.4	15.6	מזה: צמיגים ואכזבים
54.3	57.3	36.0	27.2	25.4	ו. כימיקלים
25.8	29.5	20.9	13.0	13.7	מזה: כימיה בסיסית
12.4	4.4	2.5	3.8	6.0	תרופות
11.2	19.7	9.4	8.1	3.7	חומרי הדברה וחיטוי
96.2	103.6	82.0	53.5	43.2	ז. מתכת
12.3	24.0	16.2	7.5	9.4	מזה: מתכת בסיסית
48.1	49.7	39.3	30.1	22.8	מוצרי מתכת
35.8	29.9	26.5	15.9	11.0	מכונות
152.8	112.2	62.6	42.6	23.4	ח. חשמל ואלקטרוניקה
24.9	56.0	12.7	13.1	4.7	מזה: מכשירי קשר ואביזורים
84.7		32.0	12.3	7.6	מכשירים אלקטרוניים לבקרה ולרפואה
78.2	145.0	88.5	67.2	36.7	ט. כלי הובלה
71.2	138.8	82.5	59.8	30.5	מזה: כלי הובלה ימיים ומטוסים
14.7	11.0	8.9	8.9	4.5	4. יצוא אחר
1,119.7	1,220.8	953.9	749.1	683.8	5. סך היצוא

המקור: כבלוח ז'נ"ב-5.

לוח ז'נ"ז
יצוא השירותים, 1978 עד 1982¹

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת									
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1978	
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)					
— 6.0	3.5	18.4	10.4	1,342.7	1,427.8	1,379.7	1,165.6	1,055.8	1. תחבורה
— 14.3	0.0	4.1	15.4	173.9	203.0	203.0	195.0	169.0	א. דמי נסיעה
— 33.9	5.9	64.4	— 17.4	62.1	94.0	88.8	54.0	65.4	ב. דמי חכירה
5.7	2.0	50.3	22.5	113.1	107.0	104.9	69.8	57.0	ג. שירותי נמל
— 19.7	11.7	25.0	50.5	66.8	83.2	74.5	59.6	39.6	ד. שונות
— 2.2	3.3	15.2	34.7	184.1	188.3	182.2	158.1	117.4	ה. הובלת מטעני יצוא
2.8	14.1	7.0	27.7	342.6	333.4	292.3	273.2	214.0	ו. הובלת מטעני יבוא
— 4.5	— 3.5	21.9	— 9.5	400.1	418.9	434.0	355.9	393.4	ז. הובלה בין נמלים זרים
— 8.6	0.6	21.9	6.0	1,000.1	1,094.4	1,087.4	892.4	841.8	מזה: סך התחבורה ללא מטעני יבוא
— 7.9	8.2	13.2	15.6	893.2	970.2	896.4	792.1	865.0	2. תיירות
— 57.4	69.0	4.5	18.1	16.7	39.2	23.2	22.2	18.8	3. ביטוח (כולל מטעני יבוא)
42.9	— 6.7	— 21.1	— 5.0	20.0	14.0	15.0	19.0	20.0	4. ממשלה לנמ"א
8.3	1.3	20.9	58.9	876.3	808.8	798.4	660.2	415.4	5. שירותים אחרים
— 15.7	— 40.8	32.7	63.1	272.5	323.3	546.2	411.7	252.4	א. דמי סוכן
24.4	92.5	1.5	52.5	603.8	485.5	252.2	248.5	163.0	ב. שונות
— 3.4	4.7	17.1	21.1	3,148.9	3,260.0	3,112.7	2,659.1	2,195.0	6. סך השירותים למעט הון ויוש"ע
11.6	41.2	30.2	63.5	1,657.3	1,485.0	1,052.0	808.0	494.2	7. שירותי הון
2.1	— 0.4	47.3	9.0	128.9	126.3	126.8	86.1	79.0	8. יצוא שירותים ליוש"ע
1.3	13.5	20.8	28.4	4,935.1	4,871.3	4,291.5	3,553.2	2,768.2	9. סך יצוא השירותים

(1) על בסיס יבוא סחורות ס"פ ויצוא סחורות פו"ב.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז'נ"ג-8
יבוא השירותים, 1978 עד 1982¹

העלייה או הירידה (—) לעומת-השנה הקודמת									
1982	1981	1980	1979	1982	1981	1980	1979	1978	
(אחוזים)				(מיליוני דולרים)					
— 1.6	4.2	9.9	20.2	1,079.7	1,097.0	1,053.2	957.9	796.7	1. תחבורה
— 0.2	17.2	18.0	39.5	165.6	166.0	141.6	120.0	86.0	א. דמי נסיעה
— 11.8	— 3.3	— 18.4	— 3.7	125.3	142.0	146.8	180.0	187.0	ב. דמי חכירה
— 2.4	4.5	18.3	24.9	527.0	540.2	517.0	437.0	350.0	ג. שירותי נמל
5.2	0.4	12.2	27.2	261.8	248.8	247.8	220.9	173.7	ד. שונות
5.5	16.8	15.0	33.4	647.2	613.2	525.0	456.7	342.3	2. תיירות
— 17.1	— 36.7	— 4.3	— 30.9	15.0	18.1	28.6	29.9	43.3	3. ביטוח
3.4	— 20.3	13.0	— 12.7	122.0	118.0	148.0	131.0	150.0	4. ממשלה לנמ"א
30.2	59.0	11.9	7.7	773.6	594.1	373.7	334.1	310.3	5. שירותים אחרים
24.3	11.6	4.9	1.8	218.3	175.6	157.3	149.9	147.3	א. דמי סוכן
32.7	93.4	17.5	13.0	555.3	418.5	216.4	184.2	163.0	ב. שונות
6. סך השירותים למעט									
8.1	14.7	11.5	16.3	2,637.5	2,440.4	2,128.5	1,909.6	1,642.6	הון ויוש"ע
18.8	18.0	42.5	38.9	2,757.0	2,320.0	1,966.0	1,380.0	993.6	7. שירותי הון
8. יבוא שירותים									
5.4	9.4	13.6	39.1	348.5	330.7	302.3	266.2	191.4	מיוש"ע
5.7	9.4	10.8	42.3	327.6	309.9	283.4	255.7	179.7	מזה: שכר עבודה
12.8	15.8	23.7	25.8	5,743.0	5,091.1	4,396.8	3,555.8	2,827.6	9. סך יבוא השירותים

(1) על בסיס יבוא סחורות ס"פ. יבוא שירותי הובלה וביטוח של סחורות כלולים ביבוא סחורות.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ז'נ"9
השקעות תושבי חוץ בישראל והשקעות ישראלים בחוץ לארץ, 1977 עד 1982
(מיליוני דולרים)

1982										
IV	III	II	I	1982	1981	1980	1979	1978	1977	
30	— 15.7	43.9	55.8	114.0	117.6	— 1.1	53.7	114.2	100.1	1. השקעות תושבי חוץ
— 0.2	— 8.7	48.7	59.8	99.6	138.7	149.9	84.6	105.1	54.9	א. השקעות כמזומן
13.2	— 16.6	— 13.5	— 15.2	— 32.1	— 68.0	— 201.7	— 73.0	— 29.2	— 9.3	חיסול השקעות
13.0	— 25.3	35.2	44.6	67.5	70.7	— 51.8	11.6	75.9	45.6	השקעה נטו כמזומן
1.0	1.3	2.4	1.2	5.9	14.2	17.1	16.1	13.0	12.8	ב. באיגרות מלווה, העצמאות והפיתוח
11.4	3.7	1.8	5.5	22.4	23.5	24.3	17.3	17.6	33.7	ג. בסחורות
4.6	4.6	4.5	4.5	18.2	9.2	9.3	8.7	7.7	8.0	ד. השקעה חוזרת של רווחים
16.8	43.4	— 3.8	58.7	115.1	122.5	50.3	69.1	70.6	4.9	2. השקעות ישראלים בחוץ לארץ
9.4	26.8	— 2.7	35.7	69.2	80.5	— 7.4	1.2	6.3	5.7	א. השקעה ישירה ¹
7.4	16.6	— 1.1	23.0	45.9	42.0	57.7	67.9	64.3	— 0.8	ב. השקעה בניירות ערך
13.2	— 59.1	47.7	— 2.9	— 1.1	— 4.9	— 51.4	— 15.4	43.6	95.2	3. סך השקעות הפרטים נטו (2) — (1)
— 18.2	— 53.6	36.2	22.8	— 12.8	90.0	97.4	80.7	42.0	3.6	4. השקעות נטו של הבנקים בניירות ערך ²
31.4	— 5.5	11.5	— 25.7	11.7	— 94.9	— 148.8	— 96.1	1.6	91.6	5. סך כל ההשקעות מחו"ל נטו (4) — (3)

(1) כולל השקעה במניות זרות של מערכת הבנקאות.

(2) איגרות חוב בלבד.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ותיכודי בנק ישראל.

לוח ז'נ"י-10
תנאי הסחר של הסחורות, 1976 עד 1982

1982	1981	1980	1979	1978	1977	1976	
(מדדים ¹ , 1972 = 100)							
89	86	87	94	100	93	87	1. סך הכול
84	81	82	87	92	88	89	2. סך הכול, ללא יהלומים
103	101	100	99	100	98	98	3. סך הכול, ללא יהלומים ודלק
19	17	19	23	33	29	30	4. מחירי היצוא ² ביחס למחירי הדלק

(1) מדד מחירי היצוא מחולק במדד מחירי היבוא. כלומר: ירידה במדד — משמעותה הרעה בתנאי הסחר.
(2) יצוא. למעט דלק ויהלומים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה וצימודי בנק ישראל.